

03 Mart 2013

Tahrir (190159)

Memlûkler (130900)

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

OSMANLI TAHRİR ÇALIŞMALARINA MODEL BİR ÇALIŞMA: MEMLÛK DÖNEMİ ER-REVKÜ'N-NÂSİRÎ ADLI TAHRİR ÇALIŞMASI

Ahmet Sağlam*

Özet

Mısır ve Suriye topraklarındaki iktâlî topraklar Eyyübiler döneminden beri emirler ile Ecnâdü'l-Halka (tımari sipahiler) arasında paylaştırılması Memlûk döneminde de devam etmiştir. Bu durum üst düzey emirleri güçlü kılmış hatta sultanlık iddiasında bulunmalarını sağlayan en önemli mâli güç olmuştur. Ayrıca Memlûk siyasi yapısında güçlü ve nüfuzlu her emirin sultan olabildiği bir siyasi gelenek söz konusudur. Dolayısıyla Sultan Nâsir Muhammed b. Kalavun iktâlî arazilerin gelir dağılımını kendi lehinde yeniden yapılandırmayı ve böylece otoritesini tesis etmek için kendisine daha geniş mali kaynak sağlamayı amaçlayarak 713/1313 yılında Suriye'de ve 715/1315 yılında da Mısır genelinde tahrir çalışmaları yaptırmıştır. İktâlî topraklar yeniden ölçülüp gelirlerinin devlet adamlarına ve emirlere tahsisi yeniden kaleme alınmıştır. Dönemin kaynaklarında *er-Revkü'n-Nâsirî* olarak zikredilen bu tahrir çalışmalarının köktü aslında Mısır'da çok eski dönemlere kadar dayanan bir arazi ölçümüdür. Sultan bu çalışma ile ülke topraklarındaki ekili, dikili ve otlak arazilerin sayısal verilerini öğrenmeyi ve en önemlisi de iktâlî arazilerin emirler arasındaki dağılım paylarını yeniden düzenlemeyi amaçlamaktadır. Makrizî (ö. 845/1442), Mısır arazisi ve önemli gördüğü konuları anlattığı *Kitâbü'l-Mevâz ve'l-İtibâr fi Zikri'l-Hitat ve'l-Âsâr* adlı eserinde söz konusu çalışmayı detaylı olarak ele almıştır. Osmanlı tahrir çalışmalarına model olması açısından *er-Revkü'n-Nâsirî* adlı tahrir çalışmasını tebliğimizde ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Memlûkler, Tahrir, Revk

Abstract

Tahrir studies were carried out by Mamluk Sultan al-Nâsir Muhammad b. Qalavûn in Egypt in 713/1313 and also they were carried out across Syria in 715/1315. Iqta' lands in the regions were divided between the commanders and ecnâdü'l-halka/the timar holders ever since Ayyubids. This situation was to make strong the commanders against sultan in such a political structure that each strong and influential commander have become sultan. Therefore Sultan al-Nasir Muhammed has aimed to restructure the distribution of income on behalf of himself and provide greater financial resources himself to establish his own authority. It is a land measuring dating back to time immemorial in Egypt the root of these tahrir studies which were cited as *er-Revkü'n-Nâsirî* in the sources of that period. Sultan has aimed to learn numerical data of planted, cultivated and grasslands in the boundary of the

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ahmetsaglam352@gmail.com

MOAČANIN, Nenad. Reading between the lines, interpreting Ottoman cadastral surveys anew: some remarks on the discriminatory rates and the so-called "fines". *Osmanische Welten: Quellen und Fallstudien. Festschrift für Michael Ursinus*. Hg. Johannes Zimmermann, Christoph Herzog und Raoul Motika. Bamberg: University of Bamberg Press, 2015, (Bamberger Orientstudien, 8), pp. 447-475. Examines the Ottoman taxation system with a focus on rural areas and agriculture.

Tahrir
190159

01 Ocak 2019

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

16464 DARLING, Linda T. *Nasihatnameler, icmal defterleri, and the timar-holding Ottoman elite in the late sixteenth century. Part II, Including the seventeenth century. Osmanlı Araştırmaları. Journal of Ottoman Studies*, 45 (2015) pp. 1-23.
Abstract(s): Turkish.

Nasihatname
140151
Timar
190551
Tahrir
190159

01 Mayıs 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

190159

TAHRİR

-
- 1 REYHAN YAVAŞ, 398 Numaralı Tapu Tahrir Defterinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi, Celal Bayar Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009

-Tahrir

1988 KÁLDY-NAGY, G. Der Quellenwert der Tahrir
Defterleri für die osmanische
Wirtschaftsgeschichte. *Osmanistische Studien zur
Wirtschafts- und Sozialgeschichte: in memoriam
Vančo Boškov*. Hrsg. H.G.Majer. Wiesbaden:
Harrassowitz, 1986, pp.76-83

15 HAZİRAN 1993

-Tahrir (TİM)

ÜNAL,

Mehmet A. (Yrd. Doç. Dr.), "Tahrir Defterlerinin Bilgisayarla Değerlendirilmesi
Konusunda Bazı Program Denemeleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi Dergisi*, 2, (1987), 145 - 163.

25 MAYIS 1993

-Tahrir Peltesi

YEDİYILDIZ,

B. "Azınlık Meselesi Açısında Tahrir Defterleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Dün / Bugün / Yarın*, 19, (1986), 43 - 44.

17 MAYIS 1993

-Malatya
-Tahrir

ARIKAN,

Zeki (Doç. Dr.), "Refet Yınanç - Mesut Elibüyük, Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri
(Kitap Tanıtma Yazısı)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, III, (1987), 185 - 190.

09 NISAN 1994

4997. *Daftar mufaşşal Liwā' al-Lagğün* : tãpü defteri 181, sene-i hiğri 1005, muwâfiq-i milâdi 1596 = Qânünnâme-i Liwā'-i Lagğün / dirâsa wa-tahqîq wa-targamat Muḥammad 'Adnân al-Bahîr ... - 'Ammân : Mansûrât al-Gâmi'a al-Urdunniya, 1989. - 143 S. : III. Parallelsacht.: The detailed Defter of al-Lajjûn. - Text osman. u. arab. 9 E 9400

4424. *Daftar mufaşşal Liwā' al-Lagğün* : tãpü defteri 181, sene-i hiğri 1005, muwâfiq-i milâdi 1596 / dirâsa wa-tahqîq wa-targamat Muḥammad 'Adnân al-Bahîr ... - 'Ammân : Mansûrât al-Gâmi'a al-Urdunniya, 1989. - 143 S. : III. Parallelsacht.: The detailed Defter of al-Lajjûn. - Text osman. arab. 9 E 9400

23 SUBAT 1994

TARİH

159

Tahrir ~~Defterleri~~
(TİM)

09479 DAVID, G. The age of unmarried male children in the tahrir-defters (notes on the coefficient). *Acta Or. Hung* 31 (1977) pp. 347-357.

Tahrir defterlerinde bekar erkek çocukların yazı.

Tez Lisans KÖM

855 - KONYA
-TAHRİR
-TÜREMENLER

32 numaralı tapu-tahrir teftesine göre II.Bayezid devrinde Konya civarında ki Türkmen boy ve Oymakları /

Ahmet Kömet.-

[y.y. : y.y.], 1971

[6], 17, 121 30 cm.

Tez (Lisans).- - İstanbul Üniversitesi

17 NISAN 1995

BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI
KÜTÜPHANESİ

Tez Lisans DEN

853

TAHRİR

1853 tarihli tahrir defterine göre Yeniil sancağı /

Namık Denizli.-

[y.y. : y.y.], 1971-1972

IV, 87 yaprak 29 cm.

Tez (Lisans).- - İstanbul Üniversitesi

BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI
KÜTÜPHANESİ

21 TEMMUZ 1994

Tahrir Defterleri

Tahrir

15 TEMMUZ 1995

Dündar Günday

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
c.1, s.6, sf.207-210, Haziran 1980

- Tahrir

ÜNAL,

Mehmet A. (Yrd. Doç. Dr.), "1056/1646 Tarihli Bir Avanz Tahrir Defterine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Harput", *Belleten*, LI, 199, (1987), 119 - 129.

25 MAYIS 1993

07 OCAK 80

807 FINKE, D. Towards a classification of the Ottoman fiscal surveys (*tapu tahrir defterleri, defatir-i hakaniye*), 15th and 16th centuries. *Essays on Ottoman civilization: Proceedings of the XIIth Congress of the Comité International d'Études Pré-Ottomanes et Ottomanes, Praha 1996*. Prague: Academy of Sciences of the Czech Republic, Oriental Institute, 1998 (*Archiv Orientalní: Supplementa*, VIII), pp.129-136

Tapu Tahrir

190199 TAHRIR

10 OCAK 1991

ARAŞTIRMACI : Songül Cıvık
TEZİN ADI : 1930 San Nihari Defterleme Göre Darınde Kazası
TÜRÜ : Y. Lisans
DANIŞMAN : M. Ali Ünal
ÜNİVERSİTE ve BÖLÜM : 19 May. Ü. İlah. Fak.
BİTİŞ TARİHİ : 1992
BASILDIĞI YER-TARİH : 302 Bil. Ent. Saman
veya
BULUNDUĞU KÜTÜPHANE :

Kayseri

Mehmet İnbaşı; "1500-1520 Tarihli Tapu Tahrir Defterlerine Göre Kayseri Kazası", 1991, X + 169 s.
Danışman: Doç.Dr. Dündar Aydın.

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Master.... Tezi.

14 ARALIK 1995

03 HAZİRAN 1996

9045 LOWRY, H.W. The Ottoman *tahrir defterleri* as a source for social and economic history: pitfalls and limitations. *Türkische Wirtschafts- und Sozialgeschichte (1071-1920): Akten des IV. Internationalen Kongresses, München 1986*. Hrsg. H.G.Majer & R.Motika. Wiesbaden: Harrassowitz, 1995, pp.183-196 [15th-16th century.]

Tahrir

22 ARALIK 1999

836 VENZKE, M.L. The Ottoman *Tahrir defterleri* and agricultural productivity: the case for northern Syria. *Osmanlı Araştırmaları: Journal of Ottoman Studies*, 17 (1997) pp.1-61

Tapu Tahrir Defterleri

999 KUPUSOVIĆ, Amina. *Tapu tahrir defteris* relating to Bosnia. *International Journal of Turkish Studies*, 10 i-ii (2004) pp.179-188.

Tahrir

07 HAZİRAN 2007

Tez Lisans ERD

Başbakanlık Arşivi'nde mevcut tapu tahrir defterlerinin tanıtımı / M. Nadide Erdem.- -

[y.y.: y.y.], 1982.

[6], 48 yaprak 29 cm.

Tez (Lisans).- - İstanbul Üniversitesi

Tez Mezuniyet

Başbakanlık Arşivi'nde mevcut tapu-tahrir defterlerinin tanıtımı / Scher Tayım.- -

[y.y.: y.y.], 1982.

[6], 48 y.; 29 cm.

Tez (Mezuniyet tezi).- - İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçığ Tarihi

881

Tez Lisans TUN

Başbakanlık Arşivinde mevcut tapu tahrir defterlerinin tanıtımı / Saime Tuncer.- -

[y.y.: y.y.], 1982.

[8], 31 y.; 29 cm.

Tez (Lisans).- - İstanbul Üniversitesi

3220

BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI
KÜTÜPHANESİ

21 TEMMUZ 1994

190179 TAHİRİE 10 OCAK 1994

ARAŞTIRMACI : Benzet Karaca
TEZİN ADI : 1518 Tarihli Tahir Def. Göre
Kırsal Sancağı

TÜRÜ : Y-Lisans
DANIŞMAN : Mehmet Ali Ünal
ÜNİVERSİTE ve BÖLÜM : 19 May. Ü. Nak. Fak.

BİTİŞ TARİHİ : 1991
BASILDIĞI YER-TARİH :
veya : Sos. Bil. Ens. Samsun
BULUNDUĞU KÜTÜPHANE :

09 NISAN 1994

6928: Maraş tahrir defteri : (1563) / Refet Yinanc ... - An-
kara: - (Osmanli Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
yayınları ; 1)
Inhalt: Das Steuerregisterbuch von Maraş aus d. J. 1563. -
Text türk. 31 A 12275
1. (1988). - XLVIII, 468 S. 31 A 12275-1
2. (1988). - S. 473 - 914 31 A 12275-2

08 OCAK 1994

110683 KAYSERİ AT.Ü. Tarih Y.Lis.
120. "1500-1520 Tarihli Tapu Tahrir Defterlerine Göre Kayseri Kazası", Mehmet İnbaşı,
Erzurum 1991, X + 169 s. (Danışman: Doç.Dr. Dündar Aydın)

10 OCAK 1994

190179 TAHİRİE 10 OCAK 1994

ARAŞTIRMACI : H. Baseri Karadeniz
TEZİN ADI : 1518 (H. 924) Tarihli Tahir Def. Göre
Ergani Sancağı

TÜRÜ : Y-Lisans
DANIŞMAN : Mehmet Ali Ünal
ÜNİVERSİTE ve BÖLÜM : 19 May. Ü. Nak. Fak.

BİTİŞ TARİHİ : 1990
BASILDIĞI YER-TARİH :
veya : Sos. Bil. Ens. Samsun
BULUNDUĞU KÜTÜPHANE :

190179 TAHİRİE 10 OCAK 1994

ARAŞTIRMACI : İlhan Ekinci
TEZİN ADI : 1919 Tarihli Tapu-Tahrir Defterlerine
Göre Siverek Sancağı

TÜRÜ : Y-Lisans
DANIŞMAN : M. Ali Ünal
ÜNİVERSİTE ve BÖLÜM : 19 May. Ü. Nak. Fak.

BİTİŞ TARİHİ : 1992
BASILDIĞI YER-TARİH :
veya : Sos. Bil. Ens. Samsun
BULUNDUĞU KÜTÜPHANE :

Essays on Ottoman Civilization

Proceedings of the XIIth Congress of the Comité
International d'Études Pré-Ottomanes et Ottomanes,
Praha 1996

Archív orientální Supplementa VIII. (1998)

Academy of Sciences of the Czech Republic
Oriental Institute
Praha 1998

F. Emecen Kap.

128 | PROCEEDINGS OF THE XIIth CONGRESS OF CIEPO

about two percent of the total population of Cyprus. It is quite certain that the above mentioned numbers reflect their paucity in demographic weight.

The manumission of slaves was considered a meritorious act in the Qur'an¹⁴. For this reason, during the Ottoman period of Cyprus, slaves were enfranchised by generous and charitable Muslim Cypriot Turks and then they were employed in rural areas and urban houseworks. After emancipating slave, he or she could marry to his or her slave-holder. If not a marriage among them, there was only inheritable propinquity (*hak-ı vela*) between slave-holders and freedmen according to Islamic law after the manumission. In regard to Muslim Turks tradition, generally freedmen were belonged to a pious foundation under a Muslim wakf owner and then were taken into service of agricultural estates (*çiftlik*). They were devoted to the Cypriot wakfs, as in Ottoman Anatolia. For example, in 1530 there were 270 the wakf freedmen who were belonged to the wakfs (*azadagan-ı wakf*) and 810 male slaves who were belonged to the wakfs (*gulaman-ı wakf*) employed in the wakfs of the province of Anatolia, regardless of sex and origins¹⁵. In addition, the Ottoman wakf surveys (*wakf tahrirleri*) divulge that freedmen themselves would set up their wakfs independently. For example, Hadji Alagöz who was one of the freedmen of Sultan Korkud established a wakf in Teke region at the beginning of sixteenth century¹⁶. Again, Ferhad bin Abdullah, Abdi Efendi's freedman, set up a wakf in Teke area in the same period. Returning to Cyprus, we found same charitable behavior by Cypriot Turks. On July 1601 (Muharram 1010) Cafer Paşa, the governor of Cyprus, laid down a condition his wakf administration to his freedmen (*'uteka*) and their sons (*evlad-ı 'uteka*), if his family is extinct in future¹⁷.

In consequence, the slave traffic was still running through Ottoman Cyprus in the seventeenth century. It supplied not only a weighty tax for the central government, but it provided a large sum of money and servile labor for Muslim Cypriot Turks as well.

¹⁴ According to the Qur'an one had to do a kindness to slaves and freedmen, see, *Bakara* 177, *Ali İmran* 35, *Nisa* 36, 92, *Maide* 89, *Nahl* 71, *Nur* 33, *Mücadele* 3, *Belad* 12-13. For *hadis* on manumission, see. A. J. Wensinck - J. P. Mensing, *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, vol. IV, İstanbul 1988, p. 312. Again, for theoretical decisions by Islamic law on Muslim slavery, see Th. W. Juynboll, *Abid, İslam Ansiklopedisi*, 1, pp. 110-114. R. Brunschvig, Abd, *Encyclopedia of Islam* 2, vol. 1, pp. 24-40. For Ottoman slavery, Bernard Lewis, *Race et esclavage au Proche-Orient*, tr. Rose Saint-James, 1993, p. 23.

¹⁵ T. C. Başbakanlık (ed.), *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), I*, İstanbul 1993, pp. 12, 28, 190, 219. Again, *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), II*, Ankara 1994, pp. 801, 809.

¹⁶ M. Akif Erdoğan, Antalya ve havalisi tarihi için bir kaynak: Defter-i Evkaf-ı Liva-i Teke, *TİD, X*, İzmir 1995, p. 112.

¹⁷ See: *the judicial record of Nicosia*, no. 2: p. 3.

TOWARDS A CLASSIFICATION OF THE OTTOMAN FISCAL SURVEYS (TAPU TAHRİR DEFTERLERİ, DEFATIR-I HAKANIYE), 15TH AND 16TH CENTURIES

Detlev Finke

To explain the importance of the *tapu tahrir defterleri* or fiscal survey registers as a source for the social and economic history of the Ottoman Empire in the 15th and 16th century in this place will be a fruitless attempt. A lot of research based on the sources has been done in the last 65 years. But nevertheless, during my studies in the Ottoman archives I found some unsolved problems. One of them deals with the classification of these registers. In the catalogues and files of the archives and libraries I visited, there were no homogeneous terms of classification or description. And even the secondary literature is not very helpful. For instance, in the *Encyclopaedia of Islam*, the reference work for every scholar, the author of the article *daftar-i k̄hakani*, the late Ö. L. Barkan, characterises these sources as "registers in which were entered, during the Ottoman period, the results of the surveys made every 30 or 40 years until the beginning of the 11/17th century, in accordance with an old administrative and fiscal practice". And besides the "detailed register" (*daftar-i mufassal*) he mentions three kinds of auxiliary registers, these being the "synoptic inventory" (*daftar-i idjmal*), the "book of changes" (*daftar-i derdest*), and the "daybook" (*daftar-i ruznamçe*)¹, thus following the catalogue of the former Başbakanlık Arşivi.

I came upon the problem of the classification of these registers during my research on the province of Aydın. This is the former principality (*beylik*) of the Aydınoğulları which was annexed by Sultan Yıldırım Bayezid in 1390. And though there were a lot of troubles after the invasion of Timur in 1402 in this region which ended only in 1426 with the

¹ EI², Vol. II, pp. 81-83. Here the terms are given in the transcription of the original, but in my text all terms, phrases and citations in Ottoman Turkish are given in the modern script according to the "Türkçe Sözlük" or "Yeni Redhouse", except in cases where the original orthography differs from it, for example "berü" instead of "beri".

12 MAYIS 2002

s. 129 - 136

متوجه مؤلف اثر می‌شمرد. در واقع در تحریرها به ندرت به مواردی همچون تحریر کره و استوانه برمی‌خوریم که نصیرالدین طوسی با مراجعه به شروح این آثار به رفع کاستی متن اصلی یونانی نیز همت گماشته باشد (نک: ادامه مقاله).

در این مقاله برخی تحریرهای مهم دوره اسلامی، ذیل نام و به ترتیب تاریخ فعالیت تحریرکنندگان آمده است:

الف- احمد، و شاید محمد بن موسی بن شاکر، تحریر *مخروطات آپولونیوس* را با کمک هلال بن ابی هلال حمصی و ثابت بن قره فراهم آوردند. این تحریر اساس همه پژوهشها و تلخیصها و تحریرهای بعدی ریاضی‌دانان مسلمان درباره *مخروطات* بوده است (از جمله، نک: ه، ابوالفتح اصفهانی: *تلخیص المخروطات*). گرچه معلوم نیست واژه *تحریر* نخستین بار چه زمانی به کار رفته، اما دست کم می‌توان گفت که این اثر کهن‌ترین تحریری است که به دست ما رسیده. *تحریر المخروطات* بر خلاف اغلب تحریرهای دیگر، بر اساس مقایسه دست‌نوشته‌های یونانی پدید آمد، در حالی که بازنویسهای بعدی غالباً با استفاده از نسخ خطی یک یا چند ترجمه عربی متن اصلی یا شرح یونانی آن آثار و گاه شرحها و اصلاحهای دانشمندان دوره اسلامی فراهم آمدند. مقدمه‌ای که بنی موسی بر این تحریر نوشته‌اند، گذشته از آنکه مطالب تاریخی بسیار مهمی دربردارد، شیوه کار را نیز مشخص می‌کند. بنا بر گزارش آنان، اصل یونانی این کتاب ۸ مقاله داشته که در گذر ایام و طی استساخهای مکرر خطاهای بسیار در آن راه یافته بوده است. بعدها ائوتوکیوس (در *مآخذ عربی: اوپوقیوس*) عسقلانی توانست با استفاده از نسخ متعدد و گاه بنا بر استنباط و برهان عقلی، ۴ مقاله نخست کتاب را تصحیح کند؛ اما شرح وی نیز در گذر زمان به همان سرنوشت متن اصلی دچار شد (بنی موسی، ۶۲۱-۶۲۳).

شاید یکی از دلایل اختلافات بسیار میان نسخ *مخروطات* که البته بنی موسی به رغم آگاهی به آن اشاره نکرده‌اند، وجود دو روایت رایج از این کتاب، یکی اصلاح شده و دیگری اصلاح نشده، باشد؛ زیرا از مقدمه‌های مقالات آن می‌توان دریافت که آپولونیوس نخست در مدت اقامت در اسکندریه و در فرصتی اندک این اثر را در ۸ مقاله برای هندسه‌دانی به تام نائوکراتس^۱ نوشته، و بعدها به تدریج به اصلاح آن پرداخته است. آپولونیوس در مقدمه روایت اصلاح شده کتاب نخست نیز تأکید کرده است که افزون بر نائوکراتس کسان دیگری نیز نسخی از دو مقاله نخست را پیش از آنکه فرصت اصلاح آنها را داشته باشد، از وی گرفته‌اند (توماس، 283-281/II؛ نیز نک: ذیل، آپولونیوس).

کلام یا بر روی اداتی همچون «پار» و «امان» خوانده می‌شود و در ضمن ارائه‌کننده محتوای اصلی مقام مورد نظر است (توماس، 55-56؛ فاروقی^۱، 335؛ محفوظ، ۶۸).

مآخذ: اسعدی، هومان، *دفترچه همراه سی‌دی صوتی درسهایی از استاد... (نک: هم، برومند؛ برومند، نورعلی، درسهایی از استاد نورعلی برومند، دستگاه ماهور (سی‌دی صوتی) همراه با دفترچه به کوشش هومان اسعدی، تهران، ۱۳۸۴؛ تسوگه، گن‌ایچی، «ریتم آواز در موسیقی ایرانی»، مجله موسیقی، تهران، ۱۳۵۱؛ دوره سوم، شماره ۱۲۷، خالقی، روح‌الله، *سرگذشت موسیقی ایران، تهران، ۱۳۶۸؛ دورینگ، ژان، سنت و تحول در موسیقی ایرانی، ترجمه سودابه فضالی، تهران، ۱۳۸۳؛ سپتا، ساسان، «تحریرهای متنوع در موسیقی کلاسیک ایران»، *موزیک ایران، تهران، ۱۳۳۹*، س ۸، شماره ۱۲، لطیفی، محمدرضا، *موسیقی آوازی ایران (دستگاه شور)*، ردیف استاد عبدالله دوامی، تهران، ۱۳۵۴؛ *لغت‌نامه دهخدا؛ محفوظ، حسین‌علی، معجم الموسیقی العربیة، بغداد، ۱۳۸۴ق/۱۹۶۴؛ مراغی، عبدالقادر، جامع‌الاجاز، به کوشش تقی پیش، تهران، ۱۳۶۶؛ همو، شرح ادوار، به کوشش تقی پیش، تهران، ۱۳۷۰؛ ملاح، حسینی، «استاد غلامحسین بنان و آواز او»، *از نور تا نوا، به کوشش داریوش صبور، تهران، ۱۳۶۹*؛ نیز:***

Al-Faruqi, L. I., *An Annotated Glossary of Arabic Musical Terms*, Westport/London, 1981; During, J., *La Musique iranienne: tradition et évolution*, Paris, 1984; Farmer, H. G., *A History of Arabian Music to the XIIIth Century*, London, 1967; Miller, L., *Music and Song in Persia: The Art of Āvāz*, Richmond, 1999; Safvat, D. and N. Caron, *Iran, les traditions musicales*, Paris, 1966; Touma, H. H., *The Music of the Arabs*, tr. L. Schwartz, Portland/Cambridge, 2003. هومان اسعدی

تحریر، اصطلاحی که در عنوان روایت‌های بازنویسی شده ترجمه‌های عربی شماری از آثار ریاضی و نجومی یونانی — و در مواردی انگشت‌شمار، برخی آثار تألیف شده در دوره اسلامی — به کار رفته است. در دوره اسلامی، در عنوان آثار مبتنی بر آثار دیگر، اصطلاحات بسیاری، همچون تفسیر، شرح، اختصار، تلخیص، اصلاح و مانند آن به کار می‌رفت. همچنان‌که در مقدمه اغلب این تحریرها منعکس است (نک: ادامه مقاله)، سبب تدوین این رساله‌ها در دست نبودن نسخه‌ای کامل و قابل اعتماد از برخی آثار رایج در دوره اسلامی بود که دانشجویان ریاضیات و نجوم سخت بدانها نیازمند بودند؛ همچون *اصول اقلیدس*، *مجسطی بطلمیوس*، آثار مشهور به «متوسطات»، که می‌باید پس از *اصول* و پیش از *مجسطی* مطالعه می‌شدند (نک: ادامه مقاله) و *مخروطات آپولونیوس*.

ذکر واژه *تحریر* در عنوان یک اثر حاکی از آن بود که به نظر تحریرکننده، اشکالات موجود در نسخ عربی متن اصلی، از اشکالات موجود در نسخ یونانی و گاه سریانی مورد استفاده مترجمان، ناتوانی آنان در ترجمه برخی مواضع دشوار این آثار، و از همه مهم‌تر خطاهای ناسخان و کاتبان در استساخهای پی‌درپی ناشی شده بود؛ در حالی که مثلاً اصطلاح شرح بدان معنی بود که شارح، توضیحات مؤلف اصلی را کافی نمی‌دانست؛ و واژه اصلاح نیز هنگامی به کار می‌رفت که نگارنده اشکال را

1. Al-Faruqi

2. Naucrates

تحریر (۲)

۶۱۷

و تحلیلی مکتب آواز ایرانی را با تکیه به روش سیدحسین طاهرزاده پایه‌ریزی کرد و هنرجویان آواز، دوباره با ظرایف و قوانین اجرای تحریرهای متنوع مکتب طاهرزاده آشنایی یافتند. یکی از برجسته‌ترین هنرمندان این مکتب سیدنورالدین رضوی سروسنایی بود.

منابع: علاوه بر اطلاعات شخصی مؤلفان؛ حامدین فضل‌الله جمالی دهلوی، مثنوی مهروماه، چاپ حسام‌الدین راشدی، راولپنڈی ۱۳۵۳ش؛ شمس‌الدین محمدحافظ، دیوان، چاپ محمد راستگو، قم ۱۳۷۵ش؛ روح‌الله خالقی، سرگذشت موسیقی ایران، بخش ۱، تهران ۱۳۵۳ش؛ محمدعلی داعی‌الاسلام، فرهنگ نظام، چاپ سنگی، حیدرآباد دکن ۱۳۰۵-۱۳۱۸ش، چاپ افست تهران ۱۳۶۲-۱۳۶۴ش؛ محمدبن علی راوندی، راحة الصدور و آية السرور در تاریخ آل سلجوق، به سعی و تصحیح محمد اقبال، بانضمام حواشی و فهارس با تصحیحات لازم مجتبی مینوی، تهران ۱۳۶۴ش؛ محمد پادشاه‌بن غلام محبی‌الدین شاد، آندراج: فرهنگ جامع فارسی، چاپ محمد دبیرسیاقی، تهران ۱۳۶۳ش؛ سعید شرتونی، اقرب‌الموارد فی فصح العربیة و الشوارب، تهران ۱۳۷۴ش؛ محمدبن عبدالجبار عتبی، ترجمه تاریخ یمینی، از ناصح‌بن ظفر جرفادقانی، چاپ جمفر شعار، تهران ۱۳۵۷ش؛ هنری جورج فارمر، تاریخ موسیقی خاور زمین: ایران بزرگ و سرزمینهای مجاور، ترجمه بهزادباشی، تهران ۱۳۶۶ش؛ احمد گلچین‌معانی، راهنمای گنجینه قرآن، [مشهد] ۱۳۴۷ش؛ عبدالقادر بن غیبی مراغی، شرح ادوار، چاپ تقی بینش، تهران ۱۳۷۰ش؛ محمد معین، فرهنگ فارسی، تهران ۱۳۷۱ش؛ احمدبن حسین منشی قمی، گلستان هنر، چاپ احمد سهیلی خوانساری، تهران ۱۳۶۶ش؛ محمد مهدی هراتی، تجلی هنر در کتابت بسم‌الله، مشهد ۱۳۶۷ش.

/ محمد مهدی هراتی و سیدعلیرضا میرعلی نقی /

تحریر (۲)، اصطلاحی در امور دیوانی عثمانی. از فعلی

عربی به معنای نوشتن مشتق شده و به همین معنا روزگاران در ترکی عثمانی متداول بوده است، اما به‌عنوان یک اصطلاح بر دفاتر مالیاتی عثمانی دلالت می‌کند که بیشترین آنها در قرنهای نهم - دهم نوشته شده است (راهنمای بایگانی نخست‌وزیری عثمانی < ۲، ص ۱۸۶-۲۲۸؛ در زیر این واژه، > دفاتر ثبت اسناد املاک < ۳ را مترادف آن آورده است). تحریر یکی از معروفترین مجموعه‌های بایگانی دوره عثمانی است که به نوبه خود به دفتر مفصل، دفتر اجمال و دفتر اوقاف تقسیم می‌شد. این دفاتر قرار بود که هر سی سال یک بار تألیف گردد، اما در واقع فاصله‌های زمانی بین تحریرها کاملاً تغییر کرد.

اساساً این دفترهای مالیاتی (تحریرها) برای ثبت و ضبط آن بخش از درآمدهای دولت عثمانی بود که به خزانه مرکزی واریز

تعریف تحریر در موسیقی امروز ایران، توالی صدا به روشی معین است.

محل و موقع مناسب اجرای تحریرها در جملات آوازی تا حدی پیرو اصول کلی اجرای آواز است و تا حدی نیز بستگی به ذوق خواننده دارد. بیان صحیح تحریرهای متنوع، موجب تفاوت خوانندگان با یکدیگر و امتیاز یکی بر دیگری است. بعضی استادان موسیقی آوازی ایران، تحریر را در لابلای کلمات اشعار، مجاز می‌دانند و بعضی دیگر مخالف آن‌اند. استادانی چون سیدعبدالرحیم اصفهانی (متوفی ۱۳۱۹ش) و شاگردش جلال تاج اصفهانی (متوفی ۱۳۶۰ش) معتقد بودند که ابتدا باید شعر را کامل و واضح خواند و سپس به ادای تحریر پرداخت. بعضی با اندکی آزادی عمل به اجرای خرده‌تحریرها در لابلای برخی هجاهای مناسب می‌پرداخته‌اند. یکی از مشخصات خوانندگان بزرگ قرن حاضر، نسبت به خوانندگان نسلهای قبل، تنوع تحریر است و استاد و مبدع آن را سیدحسین طاهرزاده* (متوفی ۱۳۳۴ش)، بزرگترین خواننده موسیقی دستگاهی، می‌دانند. وی گفته است: «گذشتگان دو نوع تحریر بیشتر نداشتند: من سعی کردم تنوع تحریر پیدا کنم» (خالقی، بخش ۱، ص ۳۸۰).

تحریرهای شناخته شده در موسیقی امروز ایران اینهاست: مُقَطَّع، مترادف، غُنه‌ای، زیر و رو، مسلسل (بلبلی) و فَلَکَی. برخی دستگاهها و گوشه‌ها نیز تحریر مخصوص به خود دارند، نظیر بیات کُرْد، جوادخانی، حسینی، کوچک و بزرگ. زیبا ادا کردن تحریرها نیز اهمیت دارد، از جمله باز نکردن دهان و نمایان نشدن دندانها و حلق هنگام اجرای تحریرهای بلند و پرصدا، کج و راست نشدن هنگام اجرا. دو خواننده مهم معاصر، غلامحسین بنان (متوفی ۱۳۶۴ش) و حسین قدامی (متوفی ۱۳۶۹ش)، به اجرای زیبای تحریر مشهور بودند. از اوایل دهه ۱۳۴۰ش به بعد - که معیارهای بیان هنری و زیبایی‌شناسی در موسیقی ایرانی دگرگون شد - نحوه اجرای تحریرها نیز تغییر کرد و از عمق و اصالت و زیبایی هنری آن کاسته شد؛ تحریر جای خود را به نوع ساده‌ای از توالی اصوات - که در موسیقی غربی به آن تریل^۱ می‌گویند - داد و بلندی صدای خواننده و تداوم بی‌ضابطه آن، بیشتر برای جلب توجه عوام، جای اجرای دقیق و صحیح تحریرهای قدیم را گرفت. در همان دوره (دهه ۱۳۴۰ تا اوایل دهه ۱۳۶۰) آواز اصیل ایرانی را استادانی چون تاج اصفهانی، ادیب خوانساری، عبدالله قدامی (متوفی ۱۳۵۹ش) و سلیمان امیرقاسمی (متوفی ۱۳۵۴ش) به تعدادی هنرجو می‌آموختند. نورعلی برومند آموزش درست و نظام‌مند

“Şüphesiz yok ki Sultan Mahmûd-ı Sâni asrı, devlet-i Osmâniyyede siyâset ve medeniyetçe (kimi sezâ-vâr-ı teşekkür, kimi şâyân-ı nefrîn) bir takım inkılâbâtın zamân-ı tevellüdüdür.

Şâyân-ı teşekkür olan cihetlerinden biri de edebiyattır ki bir asra isnâd ettiğimiz bu tağayyür sırf Âkif Paşa'nın zâtına mahsûs bir meziyyet-i celîleden ibârettir”²².

Edebî türler açısından ise eser, yalnızca nesir türü üzerinde durmakta, nesir yazarlarını ya da genellikle sanatçıları nasirlik yönleriyle ele almaktadır. Ancak bunun yanında bazı sanatçıların edebî kişiliklerini değişik yönleriyle sergilerken zaman zaman onların şiirlerine de değinmekte ve örnek alıntılar yapmaktadır. Fuzûlî²³, Ziya Paşa²⁴ ve Sadullah Paşa²⁵ bunun birkaç örneğidir.

Yazar, genellikle sanatçıların önce edebî şahsiyetlerini ortaya koyar, ondan sonra biyografik bilgilerini tezkirelerden daha ayrıntılı bir biçimde verir. Ama bunu yaparken kuru biyografik bilgilerle yetinmeyerek aynı zamanda sanatçının edebî hayatını da buna paralel olarak verme yoluna gider. Sanatçıların eserlerini ise tam ve toplu bir biçimde değil; genellikle yeri geldikçe ad ve muhteviyatlarından söz eder ve eksik bir şekilde verir.

Ortaya koyduğumuz bu bilgilerden anlaşılabilirliği gibi Tanzimat döneminde doğrudan doğruya edebiyat tarihi olmayıp gerek antoloji gerekse biyografi türünde kaleme alınan bir takım çalışmalarda batılı anlamdaki edebiyat tarihine ilişkin bazı yeni düşünceler bulabilmekteyiz. Bunlar, kısaca şöyle özetlenebilir:

Öncelikle Türk edebiyatı az çok belli dönemlere ayırma düşüncesi ortaya atılmıştır. Ziya Paşa'nın Türk edebiyatını “kudemâ”, “evâst” ve “evâhir” şeklindeki ayırımı buna bir örnektir.

Diğer yandan edebî şahsiyetleri değerlendiriş biçiminde de bir gelişme görülmektedir. Sanatçıların biyografik bilgileri daha ayrıntılı bir şekilde verilmiş ve edebî değerleri daha geniş ve değişik bir açıdan ortaya konmuştur. Ebuzziya Tevfik'in Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye'indeki yazarlar da buna örnek olarak gösterilebilir.

Bunun yanında edebî türlere de bilinçli bir yaklaşım görmekteyiz. Örneğin Ziya Paşa, şairliğin şartlarını saymış, Ebuzziya Tevfik de nesir türünün bir antolojini yapmıştır.

22. A.g.e., s.118

23. A.g.e., s.26, 27,28

24. A.g.e., s.255-256

25. A.g.e., s.307-308-309

THE EARLIEST POPULATION AND FISCAL SURVEYS (TAHRİR DEFTERLERİ) FOR THE ANATOLIAN PROVINCES OF THE OTTOMAN EMPIRE.

Yard.Doç.Dr. Kemal ÇİÇEK*

The present stage of classification in the archive has not produced an adequate catalogue for the extant 1500 registers in the Prime Minister's archive in Istanbul, and there is a need for a comprehensive and adequate list covering all these surviving registers. The absence of such a list has long been regretted and criticized by most historians in the field of defterology. Among them Heywood has recently pointed out that “..even now, almost half a century after the tahrir defters as a historical source was first signilized by Barkan, we possess no comprehensive or adequate list providing location, clasification, title, date (actual assumed or approximate!) and pagination of the (approximately) fifteen hundred registers which survive in a more or less complete state” The aim of this article is therefore to find out the earliest registers for each province in Anatolia, but it is very difficult to determine the first survey because of the insufficiency of the present archive catalogues. Firstly, the catalogues do not always give current information about a register. For instance, a detailed register would be catalogued as an **icmal** type. Since this survey of the earliest tahrir defterleri is concerned only with the detailed ones, it was necessary for me to look into almost all the numbers listed in the catalogue as **icmal** and **mu-fassal** defters in order not to miss a detailed survey. However, in some instances a register was listed as a detailed one, but turned out to be, say, **yoklama defteri**, a register of participants during the campaigns. Because of this problem, I have had to look at over 70 registers in order to give correct information for the 45 registers de-

* KTÜ. Fatih Eğitim Fakültesi.

1. C.Heywood, “Between historical myth and ‘mythohistory’ the limits of Ottoman history”, **BMGS** 12 (1988) 315-345.

The Ottoman *tahrir defterleri* as a Source for Social and Economic History: Pitfalls and Limitations

Heath W. Lowry

Throughout the past fifteen years I have been in turn fascinated, intrigued, and repulsed by the corpus of approximately 1,500 Ottoman *defter-i hakani*, or, as they are more commonly referred to, the *tahrir defterleri*. Despite having examined each of these surviving registers in person, despite having worked in great depth on some 12 tahrirs, and, despite having published two books and a dozen articles based almost entirely on their contents, it was with great apprehension, and no little fear, that I accepted Professor Majer's generous invitation to address you on the topic of the methodology which should be employed in utilizing this unique source for the social and economic history of the Ottoman Empire in the fifteenth and sixteenth centuries.

My misgivings stemmed in their entirety from a strongly held conviction that most of the published works based on this particular source suffer not only from an incorrect comprehension of their strength and limitations, but, more pointedly, from a complete absence of anything resembling a useful methodological approach. At this point, I must hasten to add that this criticism is in no way limited to my colleagues in the small field of *defterology*, but applies equally to much of my own published work as well.

In approaching my topic today, I shall first attempt to set forth what I view as several categories into which the majority of *tahrir*-based studies hitherto published may be conveniently grouped. While fully cognizant of the dangers inherent in such an exercise, I believe that such categorization will provide us a useful framework within which to approach our topic. Specifically, I would argue that *tahrir*-based studies may be divided into one of the following ecoles:

a) The *HUNGARIAN SCHOOL*: Begun by the late Lajos Fekete, during his sojourn in the *Başvekalet Arşivi*, and carried on most typically by Professor Tibor Halasi-Kun and his student Gustav Bayerle, the identifying characteristics of this *école* are a tendency to focus upon the *tahrirs* as a toponymical and topographical source for a given geographical area, in the case of the aforementioned, Hungary, in other words, to view this source as a research tool for the rather limited goal of casting illumination upon the history of a specific area and people who were at a given point in history part of the Ottoman polity.

The Hungarian School, has tended to put a premium on the publication of facsimiles of individual registers, together with transliterations and translations of their contents, detailed indexes etc., but very little in the way of interpretation. As such, its members have performed a major service in making available in a more readily usable form, a variety of registers dealing with sixteenth century Ottoman Hungary;

Türkische Wirtschafts- und Sozialgeschichte (1071-1920):
Akten des IV. Internationalen Kongresses, (München 1986),
Wiesbaden 1995, pp. 183-196. ISAM143164

29 AĞU 2006

Az i Ya

Olcas SÜLEYMAN

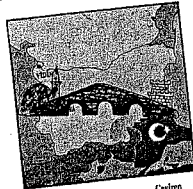

Rusça Aslından Çeviren
Natic SEFEROĞLU

TÜRK DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI VAKFI
İSTANBUL - 1992

VIDİN TÜRKLERİ

Yaren Çetren
Ord. Prof. Dr. Gyzel NEMETTE Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI
İstanbul - 1996

D.130

OSMANLI TAHRİR DEFTERLERİ VE BUNLARIN TARİH YAZICILIĞINDA KULLANIMI HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER

Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ*

ÖZET

Bu makalede önce, genel olarak Sayımlar ve Tahrirler hakkında bilgi verilmiş, daha sonra ise Tahrir Defterleri'nin İçeriği, Verilerin Gerçeklik, Güvenirlik ve İşlerlikleri, Mukâyeselere Mahsûs Belirgin Müşküller ve Muhtemel Bazı Yanılsama ve Yanlışlar ana konuları işlenmiştir. Bu bağlamda, gösterilen bütün dikkat ve hassasiyete rağmen, özellikle tahrir sürecindeki (kayıt öncesi veya sırasında) şu veya bu sebeple söz konusu olan yahut olabilecek çıkar/korku gerekçeli suiistimler dolayısıyla- Osmanlı tahrir defterlerinde mevcut verilerin de gerçeklik, güvenirlik ve kesinlik derecelerinin şüpheli (ek-sik/yanlış) olabileceği ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, bugünkü anlamda sayım niteliği taşımayan tahrirlerin özellikleri ve bilhassa vergisel özellikleri, anakronizme düşülmeden, mutlaka dikkate alınmalıdır. Başka bir deyişle, hem tahrir sürecindeki, meşru ya da gayr-ı meşru, durum ve olaylar, hem de bu süreç sonucunda ortaya çıkan defterlerin -genel ve türlerine göre de özel- maksat ve mantığı çok iyi bilinmelidir.

Anahtar Kelimeler: Tahrir, Kocaeli, Nüfus, İktisat, Toprak, Güvenirlik, Karşılaştırma, Anakronizm

Tahrir'den Kadastro'ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi: "Kadastro tabir olunur tahrir-i emlak"¹

ALP YÜCEL KAYA* – YÜCEL TERZİBAŞOĞLU**

19. yüzyılda modern devletlerin oluşumu sürecinin en önemli özelliklerinden biri yerel ve özel çıkarların, imtiyazların ve farklı gruplara (mekânsal, bölgesel, dinsel, mesleki, sınıfsal vb.) göre değişen uygulamaların ortadan kaldırılarak toplumsal ve ekonomik yaşamı düzenleyen kuralların geliştirilmesi ve birörnekleşmesi amacıdır. Bu genel amaç çerçevesinde en önde gelen politik araçlar vergi uygulamalarında geliştirme ile kişisel mülkiyet haklarının kesin sınırlarla belirlenip çeşitli yaptırımlarla uygulanması olmuştur. Bu nedenle 19. yüzyılda kadastro, yani arazi ve kentsel mülkiyet kullanımını belirleyip haritalandıran (bu arada da tanımlayan ve uygulayan) yazım ve sayım işlemleri, hem yeni vergi hem de yeni mülkiyet hakları rejimlerinin uygulanabilmesi bakımından modern devletlerin elindeki vazgeçilmez araçlardan biri haline gelmiştir.²

1 Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 1995, s. 1324. Makalenin hazırlanma aşamasındaki yardımları için Dilek Akyalçın-Kaya'ya ve Zuhal İbidan'a, ve makaleyi okuyup değerli yorumlar yapan *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* dergisinin anonim hakemlerine teşekkür ederiz.

(*) İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü. Yazar, bu yazı için yapılan araştırmaya İstanbul Teknik Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'nun 31977 numaralı proje kapsamında vermiş olduğu maddi desteğe teşekkür eder.

(**) Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü. Yazar, bu yazı için yapılan araştırmaya Boğaziçi Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'nun 06HB901 numaralı proje kapsamında vermiş olduğu maddi desteğe teşekkür eder.

2 Bu konuyla ilgili farklı kavramsal çerçevelerden epey bir çalışma vardır. Özellikle bkz: Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen, The Modernization of Rural France, 1870-1914*, Stanford University Press, Stanford, 1976; I. Woloch, *The New Regime: Transformations of the French Civic Order, 1789-1820s*, W.W. Norton, New York, 1994; J.-P. Gross, *Fair Shares for All: Jacobin egalitarianism in practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997; A. Desrosières, *The Politics of Lar-*

it be, may prove helpful, stimulating, and illuminating to the scholar who is not a cuneiformist, as well as to the humanist and interested layman.⁴⁸

⁴⁸ I would like to emphasize that the presence of parallels between some of the Sumerian literary documents and the Book of Psalms—assuming they are really parallels—does not prove or even imply that the Hebrew psalmists borrowed from them or even knew of their existence. But it is not unreasonable to assume that the psalmists, most of whom probably lived in exilic days, may have known some of the Babylonian literary works of the first millennium BC, and these were full of ideas, sentiments, and stylistic devices current in ancient Sumer. Cf. also Edward R. Dalgish, *Psalms Fifty-One in the Light of Near Eastern Patternism* (Leiden, 1962), especially chap. 9, for a valuable discussion of possible Sumerian-Akkadian influence on the Book of Psalms, but note that Dalgish was not a Sumerologist, and that in 1962 a good deal of Sumerian literature was still untranslated, or altogether unknown.

TAPU TAHRİR DEFTERLERİ AND KADI SICİLLERİ:
A HAPPY MARRIAGE OF SOURCES

By AMY SINGER

INTRODUCTION

Among historians of the premodern Middle East, Ottomanists have probably the richest range and quantity of source material from which to work. Millions of documents and thousands of registers are preserved in the Ottoman archives; in addition, historians have chronicles, poetry, art, material objects, and buildings from which to describe and interpret different aspects and eras of the Ottoman empire. One of the best known series of Ottoman documents is the *tapu tahrir defterleri*, the population-revenue survey registers which were compiled and regularly recompiled for each area which the Ottomans conquered. These registers have served as the basis for numerous studies of the size and character of population, taxation, agriculture, and provincial administration. In contrast to the orderly lists and figures found in the *tapu tahrir defterleri*, the *kadı sicilleri*—the court records—are a warehouse for all the business of the *kadı*, the Muslim judge. Listed in chronological order are cases of marriage, land sales, tax debts, inheritance records, copies of Ottoman imperial orders, murder cases, price schedules, and every other matter over which the *kadı* had some jurisdiction. The volumes of *kadı sicilleri*, hundreds of them scattered over the former lands of the Ottoman empire, are now becoming the focal resource for much new research.¹

Rural administration in the Ottoman empire has been widely studied through the *tapu tahrir defterleri*. This source is the most obviously useful Ottoman record of how agricultural organization and taxation were carried out. The *mühimme defterleri*,

¹ All terms in this article are cited in their Ottoman Turkish form. Only direct quotations from Arabic entries in the *kadı sicilleri*, as well as Arabic names, are transliterated according to Arabic transliteration.

EXIM 2005

Tahrir (190153)

BEYOND 'CLASSICAL' OTTOMAN
DEFTEROLOGY: A PRELIMINARY ASSESSMENT
OF THE *TAHRİR* REGISTERS OF 1670/71
CONCERNING CRETE AND THE AEGEAN
ISLANDS*

Elias KOLOVOS

Edit. Elias Kolovos...[et al.], *The Ottoman Empire, the Balkans, the Greek Lands: toward a social and economic history: studies in honor of John C. Alexander*, İstanbul 2007. pp. .IRCICA KTP 52098.

24 TEM 2008

It has been more than twenty years since Heath Lowry, at the 4th International Congress of Economic and Social History of Turkey, presented an overview of a half-century of research into the Ottoman survey registers (*tahrir defterleri*), alias *defterology*,¹ focusing on the important issue of the methodology in the work with the *defters*. *Defters* and methodology are among the favorite subjects of my teacher, Prof. John Alexander, in his seminar at Thessaloniki, and I would like to believe that he will approve of this small contribution I have decided to submit for this volume in his honor.

The Ottoman survey registers, compiled immediately after the conquest of an area in order to enforce Ottoman rule and then periodically on the orders of the sultan,² were lists of taxpayers, taxes and their assignments to the Ottoman officials. Through their compilation, guided by special legal texts

* A version of this paper was presented at the 10th International Congress of Economic and Social History of Turkey (Venice, 28-30 September-1 October 2005). I would like to thank the organizing committee, especially Vera Kostantini and Oktay Özel, for their kind invitation to participate in the Congress.

¹ H. W. Lowry, Jr., "The Ottoman *Tahrir Defterleri* as A Source for Social and Economic History: Pitfalls and Limitations", in idem, *Studies in Defterology: Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, İstanbul 1992, 3-18. See also his *Fifteenth-Century Ottoman Realities: Christian Peasant Life on the Aegean Island of Limnos*, İstanbul 2002. The classic studies on the Ottoman tax registers include Ö. L. Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk devirlerinin büyük nüfus ve arazi tahrirleri ve hakana mahsus istatistik defterleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 2 (1940-41), 20-59 & 214-47; idem, "Essai sur les données statistiques des registres de recensement dans l'empire ottoman aux XVe et XVIe siècles", *JESHÖ* 1 (1958), 9-36; idem, "Research on the Ottoman Fiscal Surveys", in M. A. Cook (ed.), *Studies in the Economic History of the Middle East*, Oxford 1970, 163-71; idem, *EP*, s.v. 'Daftar-i Khâqânî'; B. Cvetkova, "Early Ottoman *Tahrir Defters* as a Source for Studies on the History of Bulgaria and the Balkans", *ArchOtt* 8 (1983), 133-213; B. Lewis, "The Ottoman Archives as a Source for the History of the Arab Lands", *Journal of the Royal Asiatic Society* (1951), 144-48; H. İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954 (a publication of the earliest known *tahrir* from Albania, 1432). For an overview of the pioneer *defterologists* see S. Faroqhi, *Approaching Ottoman History: An Introduction to the Sources*, Cambridge 1999, 97-99. For a fresh approach to the *tahrirs* see A. Singer, *Palestinian Peasants and Ottoman Officials: Rural Administration around Sixteenth-Century Jerusalem*, Cambridge 1994.

² See H. İnalcık, "Ottoman Methods of Conquest", *SI* 3 (1954), 103-29.

201-236

Adnan Gürbüz

XV.-XVI. Yüzyıl Osmanlı Sancak

Çalışmaları : Değerlendirme ve Bibliyografik

Bir Deneme, Bergah Yayınları, İstanbul

2001.

DN: 83617

İçindekiler

Önsöz/5

Kısaltmalar/11

GİRİŞ: OSMANLI SANCAK ÇALIŞMALARI VE TAHRİR
DEFTERLERİ/ 13

BİRİNCİ BÖLÜM: OSMANLI SANCAK ÇALIŞMALARINDAKİ
ORTAK KONULAR/21

1. Coğrafi Konum/23
2. Sancakların Osmanlı Fethi Öncesi ve Sonrası Tarihsel Durumu/25
3. Sancak Merkezi Şehrin Fizikî Yapısı/26
4. İskân/30
5. İdarî Yapı ve İdareciler/33
6. Nüfus ve Ayrıcalıklı Topluluklar/39
7. Üretim ve Vergilendirme/44
8. Timar Sistemi/47
9. Vakıflar ve Vakıf Eserleri/49
10. Ekler ve Çizelgeler/52

İKİNCİ BÖLÜM: TAHRİR DEFTERLERİ ARAŞTIRMALARI/55

1. Tahrir Defterlerinin Metodik Araştırmaları/57
2. Tahrir Defterleri Yayınları/60
3. Tahrir Defterlerine Dayalı Osmanlı Sancak/Kaza Çalışmaları/63

12 MAYIS 2003

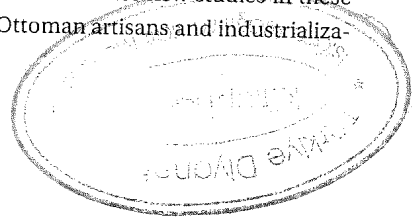
On the literature of Ottoman artisans *esnaf* and industry

Ahmet KAL'A

Abstract

The studies on Ottoman artisans (*esnaf*) have, to a great extent, focused on the *Ahi-Esnaf* nexus, guilds, *gediks*, *esnaf* surveys and *narh* regulations. This study examines the implications of *Ahi* organization on Ottoman artisans, and the evolution of the artisan unions and *gediks*. The academic studies in this field that were started with Taeschner, Babinger and Köprülü, were further improved by Gölpınarlı and these studies covered the period until the 17th century. The ongoing studies have shown that the *Ahi* organization had continual impacts on Ottoman artisans in the post-17th century as well.

This study also analyzes the literature on Ottoman industry. Until recently most studies have concentrated on the relationship between Ottoman worldview and industrialization. Whether Islam was an obstacle for industrialization or not was the focal point of these studies. With the opening of new archival materials, it became clear that the Ottomans were keen on industrialization and it was the lack of raw materials and inability to create new technologies, rather than Ottoman worldview, that were effective in the failure of Ottoman industrialization. The import of new technologies was quite expensive and led, not only in the late Ottoman History but also in the Republican Period as well, to the closure of many factories. Finally, the article calls for new studies in these two fields and gives a rich bibliography on Ottoman artisans and industrialization.

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

cilt: I / sayı: 1 (2003) İstanbul, s. 267-286

0.2512

12 HAZİRAN 2003

Türkiye'de Tahrir Defterlerine Dayalı Olarak Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bazı Görüşler*

Erhan AFYONCU**

OSMANLI İMPARATORLUĞU, hem yeni fethettiği ülkeler hem de kendi arazisiyle ilgili toprağın mülkiyet ve tasarruf biçimi ile vergi miktarını tayin ve tespit etmek gayesiyle belirli zamanlarda istatistiki bilgiler edinmiştir ki, buna "tahrir" denilirdi. Osmanlı bürokrasisinin en kıymetli kayıtları olan ve yerine göre beş ile kırk yıllık aralıklarla yapılan vergi nüfusu sayımlarına ait defterler *mufassal*, *icmal*, *evkaf* ve *piyade* olarak isimlendirilirdi.

Türkiye'de Ömer Lütfü Barkan'ın öncü çalışmalarıyla¹ önemi fark edilen tahrir defterleri, daha sonra birçok araştırmada kullanıldı. Halil İnalçık'ın çalışmaları defterlerin sistemini kavramaya yardımcı oldu ve özellikle Balkan ülkelerinin tarihi için bu defterlerin ne kadar önemli olduğunu ortaya koydu.² Nejat Göyünç'ün³ ve ardından İsmet Miroğlu'nun⁴ tahrir defterlerine dayanarak yaptıkları şehir tarihi araştırmaları bu sahada yapılacak araştırmaların önünü açtı. Daha sonra bu sahada Özer Ergenç⁵, Bahaeddin Yediöldüz⁶, Heath Lowry⁷, Mehmet Ali Ünal⁸ ve

* Bu makale XIII. Türk Tarih Kongresi'ne (4-8 Ekim 1999) sunulmuş olan tebliğin tadil ve ikmal edilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü.

1 Ö. Lütfü Barkan, "Türk İktisat ve Mâliye Tarihi İçin Kaynaklar: Türkiyede İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterler I", *İFM*, II/1-2 (İstanbul 1940-1941), s. 20-59, 214-247. Barkan'ın bu alandaki diğer çalışmaları ile ilgili bk. Halil Sahillioğlu, "Ömer Lütfü Barkan", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41/4, Ord. Prof. Ömer Lütfü Barkan'a Armağan (İstanbul 1985), s.14-35.

2 *Hicri 835 Tarihli Süret-i Sancak-ı Arvaid*, Ankara 1954.

3 *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969.

4 *XVI. Yüzyılda Bayburd Sancağı*, İstanbul 1975.

5 *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995; *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara Üniversitesi DTCE Doçentlik Tezi, Ankara 1979.

6 *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.

LAND SURVEYING

LAND SURVEYING (TAHRİR) AND REGISTERS

When examined carefully, the reports of the intended conquests reveal that the first question for the monarch and his bureaucracy was how much revenue could be derived from the region; and the first act after the conquest was to put down in the registers all possible sources of revenue. In fact, two factors, the prestige of the dynasty and the need for financial gain were the main driving forces for continued Ottoman conquests. These conquests, of course, were supported at the same time by Islamic ideology and the *cihad* legitimization.

The purpose of surveying is made clear in the preambles of instructions to surveyors. It was with the intention, they assert, of protecting the *reaya* against abuses introduced by the local military that the survey was made as a general inspection – an avowed policy with the emphasis on the protection of the *reaya*, that is, the taxable population. But at the same time it was asserted that, as the ultimate goal, the survey sought to record and make available all taxable sources and to uncover evasions, and to inspect all kinds of tax immunities so as to ultimately achieve an increase in public revenues. Throughout the document one can see these two points as the main concern of the administration. In order to make a compromise between these two rather conflicting goals, the sultan ruled that all taxes should be assessed and collected with “justice” under the stipulations of the existing laws and “ancient custom.”

In 1574 the surveyor Ömer Beg was praised because he accomplished the survey in perfect justice so that peasants as well as the military who had *timars* were agreeable to and thankful for his decisions. At the same time it was pointed out that his efforts proved to be advantageous for the treasury.

The first survey of a conquered land was decided when it was annexed to the Ottoman Empire, and the *timar* system was to be established. Thereupon a detailed registration of all sources of revenue was undertaken and the results were entered in a detailed register (*defter-i mufassal*). Then these revenues were distributed among the members of the military class, mostly among those *sipahis* who had participated in the conquest of the land. The latter usually were *sipahis* without *timars* or dismissed *sipahis* from neighboring Ottoman provinces. Those members of the sultan's standing army (*kaptı-kulu* including the Janissaries) who performed well during the campaign were given priority in the distribution of *timars*.

All this explains the dynamism of Ottoman expansion, with the military anxious to get *timars* in the lands to be conquered. The survey was a prerequisite to the distribution of revenues among the military. A separate book called a “summary register” (*defter-i icmal*) was drawn up for the distribution. It contained all three categories of prebends – *timar*, *ziamet* and *hass*, indicating the location with a short note about the number of taxpayers and amount of the revenue.

A detailed description of an after-conquest survey can be seen in the case of the survey of Cyprus in 1572.¹ From the correspondence between the central government and those responsible for the survey, we learn that the government was most anxious to win over the peasants and to preserve and, if possible, increase sources of revenue on the island. This concern was spelled out even before the conquest, as we read in an order to the governor of İçili advising him to do his utmost to win the hearts of the masses and to convey the sultan's pledge that if the island is conquered, the native peasant population shall in no way be molested, and that any property which they and their families have owned shall suffer no violation. “It was supposed,” a contemporary Western source tells us,² “that there were some fifty thousand serfs (*paroikoi*, or *parici*) who would be ready to join the Turks.” During the military operations a great number of the peasants on the plain took refuge in the mountains and it was found that seventy-six villages in the Masarea and Mazoto region did not have any farmers. Since their population did not return, the government took measures to settle the land with farmers from Anatolia in order to restore tax resources. Strict orders were sent to the Ottoman agents to give confidence to the Greek serfs. “It is my desire,” the sultan said in a firman³ while the census was in progress,

to ensure that everybody attend to his daily work and concerns with a mind free from discomfort and anxiety, and that the island be restored to

Tahrir defterleri, timar sisteminin temelini oluşturmaktadır. Bir bölge feth edildiği zaman derhal orada idari teşkilatlanma tamamlanmakta ve peşinden tahrir işlemine başlanmaktadır. Tahrir işleminin sıhhatli yapılması timar düzeninin sağlıklı bir şekilde uygulanması açısından son derece önem taşımaktadır. Sipahi-re'âyâ ilişkilerinin düzenli yürümesi, üretim ve vergi hususundaki muhtemel problemlerin önüne geçilmesi de yine tahrirlerin sıhhatine bağlıdır. Bundan dolayı devletin klasik dönemde tahrir konusunda son derece hassasiyet ve titizlikle durduğu görülmektedir.

Tahrir yapılırken re'âyânın zulme maruz kalmaması, kimseye himayet ve siyanet edilmemesi ve devlet hazinesinin zarara uğratılmaması için tahrir emirlerine sıkı talimatlar verildiği bilinmektedir². Hatta sıhhatli yapılmayan bazı tahrirlerin iptal edildiği ve XVII. yüzyıldan sonra tahrir işini yürütecek vasıfta tahrir emini bulunamadığı için bir daha tahrir yapılamadığı da malumdur.

Bundan dolayı XV. ve XVI. yüzyıllarda tahrir memurlarının ileride her hangi bir problem çıkmaması için vergilerin tesbitinde, çiftliklerin re'âyâya ve dirliklerin sipahilere dağıtımında hassasiyetle hareket ettikleri ve herhangi bir haksızlığa meydan vermemek için azami derecede titizlik gösterdikleri müşahede olunmaktadır.

Ancak, her ne kadar tahrir emirlerine, re'âyânın zulme uğramaması için sıkı talimatlar verilmekteyse de, aynı talimat hükümlerinde mâl-ı mirîye zarar gelmemesi konusunda da tenbih ve tekidlerin yapıldığı görülmektedir. Bu durumda ortaya bir çelişki çıkmaktadır. Çünkü hem re'âyâyı zulme uğratmamak, hem de mâl-ı mirîye zarar vermemek her zaman için mümkün olmamaktadır. Yani öyle durumlar olmaktadır ki, hem re'âyâya haksızlık etmemek, hem de devlet hazinesini zarara uğratmamak kolay değildir.

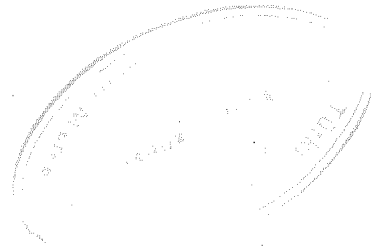
Bu konuda, XVII. yüzyılın ortalarında Harput kazası avâriz hânelerinin tesbiti için Harput sancığının tahriri ile görevlendirilen Diyârbekir Defterdarı Muhammed Efendi'ye verilen tahrir talimatnamesi hükmünde olan ferman ve Muhammed Efendi'nin davranışı tahrir emirlerinin karşı karşıya kaldıkları ikilemi göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Söz konusu fermanla anlatıldığına göre, avâriz vergilerini "kadimü'l-eyyâmdan" 238,5 hâne üzerinden ödeyen Harput halkı (a'yân, eşrâf ve re'âyâ), bu miktar hâne üzerinden bahis mevzuu vergileri "edâya iktidârları" olmadığından tahfif (hafifletirmek) ettirmek ümidiyle Kemankes Kara Mustafa Paşa zamanında dîvân'a müracaat etmişlerdir. Fakat Sadrazam Mustafa Paşa, beklenenin aksine

¹ Bu yazı 17-20 Mart 1994 tarihlerinde Erlangen'de yapılan II. Uluslararası Tahrir Defterleri Sempozyumu'nda Bildiri Olarak Sunulmuştur.

* S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

² Bu konuda bkz. Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", İ.Ü. İktisat Fak. Mec., II, (1941), s.20-59; 214-247; Ayrıca, XVII. yüzyılda bir Avarız haneleri tahriri için verilmiş talimat fermanı konusunda bkz. M. Ali Ünal, "1056/1646 Tarihli Avâriz Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput", Belleten, LI/199, (1987), s.120-129.

S. Demirel Univ.

Fen-Edeb. Fak.

Sosyal Bilimler Dergisi

Sayı: 1, yıl: 1995, Isparta, s. 295-300.

D. 1673.

04 NISAN 1997

02 TEMMUZ 1993

IV Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948, Ankara

s. 290-293

ÖMER LÜTFİ BARKAN

Dergi / Kitap
Kütüphanede 1291 cilttir

IV. Osmanlı Tarihi Seksiyonu

Açılma saati : 10 ve 15

BAŞKAN : Tahsin Öz

SEKRETERLER : Öğleden önce Doç. Dr. Tayyip Gökbilgin, öğleden sonra Fuat Ezgü, Nebahat Tözeren

ÖMER LÜTFİ BARKAN (T. T. K. üyesi ve İst. Üniversitesi İktisat Fakültesi Profesörü), "Tahrir defterleri," nin istatistik verimleri hakkında bir araştırma :

Türkiye tarihi üzerindeki çalışmaların kendilerinden beklenen feyiz ve inkişafı kavuşarak dünya tarihçiliği yanında mevki alabilmesi için, mevzu ve metodlarını tamamiyle değiştirmesi, tarihî olayları yeni bir görüş zaviyesinden ve yeni malzeme üzerinde ayrı metodlarla çalışarak tetkik etmesi lâzım gelmektedir.

Bu hususta beklenen inkişafın daha ziyade iktisadî ve içtimai meselelere teveccüh etmesi icab edeceği bugün umumiyetle kabul edilmekte ve bu istikametlerde ümit verici çalışmalar da başlamış bulunmaktadır. Fakat, bu suretle, siyasî ve askerî tarihlerin bilhassa meşgul olduğu ârizî ve münferid hadiselerin hikâyecilik şeklinde kayd ve tesbiti itiyadını terkederek müesseselerin ve bünyevî teşkilâtın tetkik ve izahına doğru kaymak mecburiyetinde kalan bir tarihçilik için, zarurî bir şart olduğu halde, *istatistik malzemesi*'nin ehemmiyeti ve kullanılış tarzı üzerinde dikkati çekebilecek bir etüd henüz ortaya konmamıştır. Bu tebliğimizle biz burada muhterem kongre azalarının bu mühim mesele üzerine alâkalarını çekmek ve kendilerine ehemmiyeti gün geçtikçe daha fazla artacak olan böyle *hususî bir grup malzeme mevcudu bakımından Türk arşivlerinin imkânları hakkında bir fikir vermeğe çalışmak gayesini güdeceğiz.*

Gerçekten, bundan böyle bilhassa içtimai müesseselerin, idari teşkilâtın veya iktisadî ve malî meselelerin tarihi ile meşgul olmak lüzumunu hissedecek olan tarihçiler için, *basit kayd ve müşahedeler yahut müphem tariflerle iktifa etmeyip, hadiseleri rakkamlarla ölçmek ve mukayese etmek, haritaya dökmek, onların zaman ve mekân içindeki yerlerini, nisbetlerini ve inkişaf istikametlerini tayin edebilecek şekilde tablo ve grafik gibi modern istatistik vasıta ve metodlarını kullanmak lâzım gelmektedir.* Bugün hakikî bir maliye tarihçisi, umumiyetle mahiyeti bile iyi tarif edilememiş olan bir takım vergi isimlerinin mevcudiyetini kayd ve işaret etmekle vazifesini bitirmiş addedilemez. Bu vergilerin ehemmiyetini diğer vergilerle olan nisbet ve münasebetlerini, iktisadî ve içtimai hayat üzerindeki tesirlerini ve bu tesirlerin zaman ve mekân içindeki inkişaflarının ma'na ve istikametlerini *rakkamlarla ölçmeğe ve izah etmeğe* de mecburdur. Bugünkü Türkiyenin maliyesini, iktisadî ve içtimai bünyesini, coğrafyasını nasıl rakkamsız, grafiksiz ve haritasız mütalaa etmek imkânı yoksa, 16. yüzyıl Türkiyesinin tarihî coğrafyasını veya iktisadî tarihini aydınlatmağı kendisine hedef tutan tarih çalışmaları için de devre ait nüfus istatistiklerine, ziraat sayımlarının neticelerini tesbit eden tablolara, devletin elindeki türlü gelir kaynaklarının muhtelif tarihlerdeki terekkep tarzlarını gösteren *rakkamlara ve bu rakkamları manâlandırmak için modern içtimai ilimlerin bilhassa kullandığı istatistik vasıta ve metodlarına ihtiyaç vardır.* Tarihî devirler içinde hanların, hamamların, türlü mülk ve vakıfların, madenlerin, tüccarların, şu veya bu isim altındaki ticaret eşyasının veya altın paranın sadece *mevcudiyetini bilmek kâfi değildir.* Bunlardan her birinin muhtelif devirlerde adetlerini, iş hacimlerini, kadro veya bütçelerini de bilmek, velhasıl *onların mevcudiyet derecelerini ve faaliyetlerini manâlı rakkamlarla ölçmüş olmak ve istatistiklerle mukayese etmek* de lâzımdır. İçtimai ve iktisadî tarih tetkikleriyle bilhassa meşgul olmak ihtiyacını gün geçtikçe daha fazla duyacak olan bu günün tarihçisi, sadece taşlaşmış bir diş veya iskelet parçası gibi nadir kalıntılardan hareket ederek jeolojik devirlerde yaşamış olan bir hayvanın diğer bütün organ ve fonksiyonlarını ve bu fonksiyonları ifa eden böyle bir organizmin içinde yaşadığı iklim

Belgeler, XIII, 1988 Ankara

BEYŞEHİR SANCAĞI İCMAL DEFTERİ

MEHMET AKİF ERDOĞRU *

İcmal defterleri bilindiği gibi, Osmanlı sancaklarındaki gelir kaynaklarını, bunların kimlere nasıl dağıtıldığını, iskan tarihini, idari yapıyı ve dirlik sistemini (*hass, zeamet ve timar*) göstermesi bakımından önemli arşiv belgelerindedir¹. Biz burada timar sisteminin fonksiyonunu kaybetmeye başladığı III. Murad devrine ait, *Beyşehir sancağının İcmal defterini* yayına sunmuş bulunuyoruz. Söz konusu defter, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü *Kuyūd-ı Kadime Arşivi*'nde 298 numarada kayıtlı olup Mayıs 1583 (Cemâziye'l-Evvel 991) tarihinde Sultan III. Murad'ın emriyle hazırlanmıştır. Defterin orjinal ismi "*Defter-i İcmāl-i Livā-i Beyşehir*" dir.

Defter, toplam olarak 43 varak olup, varaklarında herhangi bir eksiklik yoktur. Defterin ilk sayfasında, defterin *Selim oğlu Sultan Murad*'ın (III. Murad) emri, *Mustafa bin Ahmed*'in eminliği ve *Kadri bin Mehmed*'in katipliği ile hazırlandığı belirtilen giriş kısmı vardır. Sonraki sayfada Sultan III. Murad'ın güzel bir tuğrası (*Şāh Murad Hān bin Şāh Selim Muzaffer Dāimā*) bulunmaktadır. Daha sonra sırasıyla Beyşehir ve Seydişehir kazalarındaki hasslar, Göçü, Cezire, Kaşaklı, Yenişehir, Yağan, Yalasan, Kireli, Gurgurum ve Bozkır nahiyelerindeki zeamet ve timarlar yazılmıştır. Defterin bazı varaklarının yanlış numaralandığı da görülmektedir.

Defterin giriş kısmında belirtildiğine göre, tahrir emini *Mustafa bin Ahmed* dir. Mustafa bin Ahmed, tahrir eminliğinden önce Karaman vilayeti'nde *Hazine defterdarı* olarak görev yapmaktadır². Ancak Sultan III. Murad'ın 1583 tarihinde gönderdiği "*mukaddemen muharrir-i sâbık olanlar bu makûle evkâf ve emlâka müte'allik olan aklâmı adet-i kadime mucebince ne üslûb üzere tahrir etmişler ise sen dahi ol vech üzere kayd eylesin*" emriyle³, Karaman vilayetinin tahrir eminliğiyle görevlendirilmiştir. Defterin katibi Kadri bin Mehmed ise *Dergah-ı Ali Defter katiplerindedir*. Tahrir emini ve katip, 1583-1584 yılları arasında Karaman Eyaleti sancaklarındaki (Konya, Beyşehir, Akşehir, Niğde, Aksaray, Kırşehir ve Kayseri) mülk ve evkafı tahrir etmişlerdir. Bugün bu defterler *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyūd-ı Kadime*

* Araştırma Görevlisi, DTCF. Tarih Bölümü. Yardımlarından dolayı Prof. Dr. Refet Yinanç ve Doç. Dr. Muzaffer Arıkan'a müteşekkirim.

¹ İcmal defterlerinin nasıl düzenlendiği hakkında bkz. Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954, s. XVIII-XXIV.

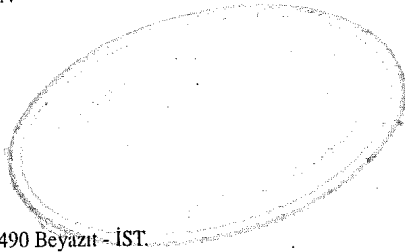
² Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü *Kuyūd-ı Kadime Arşivi* (= KK), no. 137, s. 1; KK., no. 584, v. 1

³ KK., no. 584, v. 2.

Makale 117-182 sayfaları arasındadır.

OSMANLI ARASTIRMALARI
XVI, İstanbul-1996, D.96.

Sahibi: ENDERUN KİTABEVİ adına İsmail ÖZDOĞAN
Tel.: (0212) 518 26 09
Yazı İşleri Sorumlusu: Nejat GÖYÜNÇ
Adres: İmam Hüsnü Çıkmazı 35/3, 81130 Üsküdar - İST.
Tel.: (0216) 333 91 16
Dizgi: İlhami SORKUN
Tel.: (0212) 511 04 26 - 62
Basıldığı Yer: FATİH OFSET
Tel.: (0212) 501 28 23
Adres: ENDERUN KİTABEVİ, Beyaz Saray No. 46, 34490 Beyazıt - İST.

İÇİNDEKİLER (Table of Contents)

Zeki ARIKAN	Tahrir defterlerinde geçen deyimler	1-13
Wolf HÜTTEROTH	Was erwartet man von einer defter-e mufaşşal Edition?	15-25
Cristina FENEŞAN	Research on the Tahrir Defterleri on Roumania ..	25-36
Feridun M. EMECEN	Mufassaldan İcmale	37-44
Yılmaz KURT	Osmanlı Tahrir Defterlerinin onomastik değerlendirilmesine uygulanacak metod	45-59
Hasan BAHAR	Osmanlı Tahrir Defterleri çalışmalarındaki gelişmeler üzerine gözlemler	61-66
Alâaddin AKÖZ	XVI. asrın ilk yarısında Aladağ Kazası (1501-1540)	67-84
Alpay BİZBİRLİK	16. yy.'da Tercil Sancağı üzerine notlar	85-120
İbrahim YILMAZÇELİK	Amid Sancağı (1567 tarihli Tahrir Defteri'ne göre)	121-162
Evangelia BALTA	Composition démographique et structure de l'habitat dans la ville de Serrès aux XV ^e et XVI ^e siècles	163-187
Neşe ERİM	Erzurum Gümrüğü, as an international Transit Center, and some Problems of Administration ..	189-197
Nejat GÖYÜNÇ	Die Begriffe "Türke, Kurde" und "Araber" in einigen osmanischen Geschichtswerken und Urkunden	199-207
Sabine PRÄTOR	Wege ins osmanische Parlament	209-223

30 ARALIK 1997

NAZARETH IN THE SIXTEENTH CENTURY,
 ACCORDING TO THE OTTOMAN *TAPU* REGISTERS

BY
 BERNARD LEWIS

The *tapu* series in the Ottoman state archives in Istanbul contains four detailed registers of the Sanjak of Safed, of the type known as *Mufaṣṣal tabrīr defteri*.¹ They are

n° 427	ca.	932/1525-26
n° 1038	ca.	940-45/1533-39
n° 300		963/1555-56
n° 559	reign of Selim II (974-82/1566-74). ²	

These registers, representing the results of four separate surveys conducted at intervals during the first half-century or so of Ottoman rule in Palestine, contain extensive information on the population and revenues of the towns and villages, and thus provide material for a detailed and documented study of change and development. As an example of this type of material I have chosen the village of Nazareth, in the *nābiye* of Tiberias. The descriptions of Nazareth in the four registers are as follows:

I Register no. 427

قرية ناصرا [sic] تابع م³
 [names]
 خانه ۴۳
 جماعت يهوديان

¹ On the *tapu* series, see Ö. L. Barkan, "Les grands recensements de la population et du territoire de l'Empire ottoman", *Revue de la faculté des sciences économiques de l'Université d'Istanbul*, II (1940), 21-34, 168-179; *idem*, "Essai sur les données statistiques des registres de recensement dans l'Empire ottoman au XVIème et XVIIème siècles", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* (1957), 36-39; *idem*, "Daftar-i Khākānī", *ET*². On the material relating to Palestine, see B. Lewis, "The Ottoman Archives as a source for the history of the Arab lands," *JRAS* (1951), 139-155; *idem*, *Notes and documents from the Turkish Archives* (Jerusalem, 1952); *idem*, "Studies in the Ottoman Archives — I," *BSOAS*, XVI (1954), 469-501. For parallel material on other areas, see L. Fekete, *Die Siyāqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung* (Budapest, 1955); S. Jikia, *Gurjistanis vilaietbis didi davthari* (Tbilisi, 1941-47) (with the full text of a *mufaṣṣal* register of the vilayet of Gurjistān). For archive material on Palestine of another type, see U. Heyd, *Ottoman documents on Palestine 1552-1615* (Oxford, 1960).

² On these registers, see Lewis, "The Ottoman Archives", 154; "Studies", 471.

³ An abbreviation for *mazbūr*, above-mentioned.

[names]

خانه ۶

حاصل

المشاهره بر وجه مقطوع ۱۰۰۰۰

اشجار	فول	دراه [sic]	سمسم	قطن	شعير	حنطه
زيتون روماني	كيله	۱ غ	۱ غ	۴ ق	۶ غ	۱۰ غ
مع معصره						
۶۰۰					۴۲۰	۱۰۰۰
		جزيره يهوديان بهر نفر في ۸۰		رسم المعز		مال سلطان
		۴۸۰		۷۰۰		۴۰۰

The village of Nazareth, dependent on the above-mentioned

[names of inhabitants]

households 43

Community of Jews¹

[names]

households 6

Yield of the monthly payment (*mushābere*), as fixed by *maqtu'*² 10,000

wheat	barley	cotton	sesame	durra	beans
15 <i>ghirāra</i>	6 <i>ghirāra</i>	4 <i>qinṭār</i>	1 <i>ghirāra</i>	1 <i>ghirāra</i>	2 <i>kaila</i>
1500	420				

Rūmānī

olive trees

with press

600

money of the Sultan	goat tax	<i>jizye</i> on Jews, at the rate of 80 per person
400	700	480

II Register n° 1038

خاص ميرلوا

قرية ناصره تابع طبريه

[names]

نصاری در قرية م

[names]

خانه مسلمين ۹۰ امام ۱

خانه نصاری ۶

¹ An error for Christians. See below.

² See below, p. 422, n. 2.

KİTABİYAT (Books Reviews)

Irmgard FARAH	Die Deutsche Pressepolitik und Propagandatätigkeit im Osmanischen Reich von 1908-1918 (Kemal BEYDİLLİ) 289-293
Andreas KAPLONY	Konstantinopel und Damaskus. Gesandtschaften und Verträge zwischen Kaisern und Kalifen 639-750 (Kemal BEYDİLLİ) 293-295
Maurus REINKOWSKI	Filastin, Filistin und Eretz Israel (Kemal BEYDİLLİ) 295-297
Yoram SHALIT	Nicht-Muslime und Fremde in Aleppo und Tamaskus im 18. und in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts (Kemal BEYDİLLİ) 297-299
Cemal Bâli AKAL	Modern Düşüncenin Doğuşu. İspanyol Altın Çağı (Zeki ARIKAN) 299-303
Elizabeth ZACHARIADOU (Ed.)	The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699) (Nejat GÖYÜNÇ) 303-304

THE OTTOMAN TAHRİR DEFTERLERİ
AND AGRICULTURAL PRODUCTIVITY

The Case for Northern Syria

Margaret L. Venzke

Forty years have passed since the 'international debut' of the Ottoman *tahrir defterleri* (provincial tax registers) in the early 1950s, a debut marked by the first publications, in a western language, of Ömer Lütfi Barkan's pioneering studies using this source. This debut closely followed the appearance of Fernand Braudel's seminal *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, first published in 1949, which raised to ever-greater heights the standard of the *Annales* school and inspired, at the same time, a new generation of Ottoman historians.¹ From this time on was forged the link between investigations into the Ottoman *tahrir defterleri* and the *Annales'* approach to history. Braudel acknowledged the research potential of the Ottoman *tahrir defterleri* in the second edition of his *Méditerranée*, in 1966, as a result of his contact with the work of Barkan, who would become the doyen of Ottoman

¹ This 'coincidence' in the publication dates of Braudel's *Méditerranée* and the articles of Barkan has also been noted recently by Colin Heywood, in "CRITICAL STUDIES Between historical myth and 'mythohistory': the limits of Ottoman history, *Byzantine and Modern Greek Studies* 12 (1988), pp. 337-38. Note that Barkan's studies (in Turkish) using the Ottoman *tahrirs* go back to the late 1930s, and they appeared with some frequency throughout the 1940s, before his 'international debut' in the 1950s. For the corpus of Barkan's work, see the bibliographies of Amnon Cohen and Bernard Lewis, *Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century* (Princeton, c. 1978), pp. 174 and 178-79, and Suraiya Faroqhi, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, crafts and food production in an urban setting, 1520-1650* (Cambridge, London, New York, et al., 1984), pp. 392-93. It should also be noted that, in the same time period as Barkan's 'debut,' Bernard Lewis published a series of articles that underscored the significance of the Ottoman *tahrirs* to the history of the Arab provinces. These articles are cited in Heywood, "Critical Studies," n. 79, p. 338.

22 NISAN 1996

Hrsg. von Hans Georg Majer und Raoul Motika

Türkische Wirtschafts- und Sozialgeschichte
(1071-1920)

Akten des IV. Internationalen Kongresses,
München 1986.

Wiesbaden-1995, s. 183-196.

IRCICA: 28233

The Ottoman *tahrîr defterleri* as a Source for Social and Economic History: Pitfalls and Limitations

Heath W. Lowry

Throughout the past fifteen years I have been in turn fascinated, intrigued, and repulsed by the corpus of approximately 1,500 Ottoman *defter-i hakani*, or, as they are more commonly referred to, the *tahrîr defterleri*. Despite having examined each of these surviving registers in person, despite having worked in great depth on some 12 *tahrirs*, and, despite having published two books and a dozen articles based almost entirely on their contents, it was with great apprehension, and no little fear, that I accepted Professor Majer's generous invitation to address you on the topic of the methodology which should be employed in utilizing this unique source for the social and economic history of the Ottoman Empire in the fifteenth and sixteenth centuries.

My misgivings stemmed in their entirety from a strongly held conviction that most of the published works based on this particular source suffer not only from an incorrect comprehension of their strength and limitations, but, more pointedly, from a complete absence of anything resembling a useful methodological approach. At this point, I must hasten to add that this criticism is in no way limited to my colleagues in the small field of *defterology*, but applies equally to much of my own published work as well.

In approaching my topic today, I shall first attempt to set forth what I view as several categories into which the majority of *tahrir*-based studies hitherto published may be conveniently grouped. While fully cognizant of the dangers inherent in such an exercise, I believe that such categorization will provide us a useful framework within which to approach our topic. Specifically, I would argue that *tahrir*-based studies may be divided into one of the following *écoles*:

a) The *HUNGARIAN SCHOOL*: Begun by the late Lajos Fekete, during his sojourn in the *Başvekalet Arşivi*, and carried on most typically by Professor Tibor Halasi-Kun and his student Gustav Bayerle, the identifying characteristics of this *école* are a tendency to focus upon the *tahrirs* as a toponymical and topographical source for a given geographical area, in the case of the aforementioned, Hungary, in other words, to view this source as a research tool for the rather limited goal of casting illumination upon the history of a specific area and people who were at a given point in history part of the Ottoman polity.

The Hungarian School, has tended to put a premium on the publication of facsimiles of individual registers, together with transliterations and translations of their contents, detailed indexes etc., but very little in the way of interpretation. As such, its members have performed a major service in making available in a more readily usable form, a variety of registers dealing with sixteenth century Ottoman Hungary;

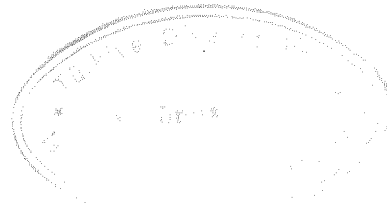
«Ey Türk oğlu, seni tanrı şarka hâdi gönderdi.
Yatmış yurdu kardaş gibi titret, kaldır, uyandır.
Yeni, mes'ud bir hayata davet ile her ferdi
Yüreğinde sönmeyecek bir tabii od yandırl!...»

Millet meclisi «Musavat» fırkası, matbuat, şiir, edebiyat, tiyatro, gençlik başta olmak üzere, bütün millet, Azerbaycan ve istiklâl fikrini, o sönmeyecek tabii od'u (ateşi) bütün yüreklerde yandırdılar. O od (ateş) bir meşale oldu. Kurtuluş yolu gösteren bir meşale oldu. O meşale Azerbaycan misakı millisinden ibarettir.

Evet, Azerbaycan misakı millisi, bugün kanlı mücadele fırtınaları içerisinde aydın kurtuluş yolu gösteren bir fanustur, bir istiklâl fanusu. Azerbaycan misakı millisi, Azeri milletinin bütün tefekkürat, hayal, arzu, emel, maksat ve ideallerini, his ve aklına ait düşüncelerini temsil eden, ona saadet kapıları açan, ona yükseliş ve bahtiyarlık yollarını aydınlatan bu meşaledir.

Azerbaycan misakı millisi, Azeri Türklüğünün, bila sınıf ve cins her bir ferдинin ve heyeti umumiyesiyle hepsinin hayat ve saadet mefkuresidir. Bu hayat ve saadet mefkuresi suni bir takım hülyaperestlerin fantazilerinden ibaret değil, on yıllar, belki elli yıllarla devam içtimai, iktisadi, siyasi, medeni ve hürsî bir mücadelenin neticesidir.

Azerbaycan misakı millisi, bu gün her bir Azeri Türk'üne hayatı bir ihtiyaç program olmuştur. Milletini, bütün sınıf ve efradı ile beraber, gerek manen, gerek maddeten yaşaması ancak Azerbaycan misakı millisinin tahkikinden asılıdır. Azerbaycan misakı millisi tahakkuk etmezse yani Azerbaycan şurayı millisi tarafından ilan edilen istiklâl elde edilmezse, siyaseten ve hukuken bir Azerbaycan devleti mevcut olmayacak. Belki Azerbaycan, coğrafi bir kıta olarak da yaşamayacaktır, Azerbaycan sathında yaşayan Türk halkı silinerek burası ecnebileşecektir. Binaenaleyh Azerbaycan misakı millisi tahakkuk edemezse, yalnız siyaseten değil, milli ve medeni manasıyla dahi bir Azerbaycan kalmayacaktır. Bunu her bir Azerbaycanlınun bugün hissettiği ve bu halas (kurtuluş) yolunu Azerbaycan misakı millisinde gördüğü içindir ki, bu misakın maneviyesi yükselmiş, büyük ve tarihi bir ehemmiyet kesbetmiştir. Zaman geçtikçe Azerbaycan misakı millisinin bu maneviyesi artıyor. Çünkü ona duyulan ihtiyaç gittikçe daha büyük bir kuvvet ve kafiyetle hiss olunuyordu.

OSMANLI TAHRİR DEFTERLERİNİN KULLANIMINDA GÖRÜLEN BAZI PROBLEMLER VE METOD ARAYIŞLARI*

Dr. Kemal ÇİÇEK

Bu güne kadar tahrir defterleri üzerinde yapılan çalışmalar, bir kaç istisna dışında, hep bu kaynakların istatistiki bilgilerini değerlendirmeye yönelik olmuş ve defterlerdeki kantitatif bilgiler Osmanlı toplumunun genelde ekonomik ve sosyal tarihi ile demografik yapısını izah etmek için kullanılmıştır. Diğer taraftan defterlerde yer alan kalitatif yani nitel hususlar, araştırmacılar için daha çok bilgi ihtiva ettiği halde, bugüne kadar büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Halbuki defterlerde kayıtlı verilerin kantitatif analizlerle kullanılması araştırmacıları tatmin etmekten uzaktır, çünkü bu verilerin güvenilirliği her zaman tartışmaya açıktır. Özellikle Barkan ve daha sonra onun izindeki bazı araştırmacıların bu verileri "salt data" olarak algılayıp bilhassa 15.-16. yüzyıllarda Osmanlı devletinin demografik yapısını ortaya çıkarmak için kullanmaları, Avrupalı demografların kıta Avrupasına ait buna benzer kaynaklardan aşına oldukları bir çok problemi de beraberinde getirmiştir.

Gerçekten de son zamanlarda bazı Osmanlı sancaklarına ait tahrir defterleri üzerinde yapılan titiz çalışmalar bu defterlerde kayıtlı kantitatif verilerin güvenilirlikleri ciddi kuşku uyanmasına sebep olmuş, bu verilerin tedbirli kullanılmasını elzem kılmıştır. Ancak buna rağmen son elli yılda tahrir defterleri üzerinde yapılan çalışmalar genelde bu yönde artarak devam etmiş, üstelik yeni istatistiki metodlar ve bilgisayarların da

* Bu makalenin hazırlanmasında yorum ve yardımlarıyla alâkalarını gördüğüm değerli meslektaşlarımdan değerli hocam Sn. Prof. Dr. M. Ursinus (Heidelberg, Almanya) ve Dr. M. Alaaddin Yalçınkaya, Dr. Fatma Acun ve Dr. Abdullah Saydam'a müteşekkirim.

the Young Turk Revolution of 1908, when a new generation took over the burden of reform.

The task of the *Tanzîmâtçîs* had been difficult. They were probing to discover how fast they could go to make reforms meaningful without provoking a conservative reaction. They needed to find out how much they could borrow from Christian Europe and still preserve the self-esteem of a people steeped in tradition. Reshîd, 'Alî and Fu'âd were cautious reformers, trying to institute change without disruption; Midhat was rather less cautious.

The *Tanzîmât* was either a qualified failure or a qualified success. It did much in the short run to keep the empire intact, but peripheral areas were slipping away. At the end of the *Tanzîmât*, the Russian War of 1877-8 led to the Treaty of Berlin under which Romania, Serbia and Montenegro were given complete independence. A small Bulgaria became autonomous, Bosnia and Herzegovina were occupied by Austria. Russia gained Bessarabia, Karş and Ardahan. Cyprus in 1878 also fell under British administration. Greece was given Ottoman Thessaly in 1881, France occupied Tunis in 1881 and Britain occupied Egypt in 1882. Such territorial losses tore from the empire major productive areas. The Balkan and Anatolian losses caused a large inflow of Muslim refugees. The *Tanzîmât* initiated public borrowing abroad, and never solved the debt problem. The indemnity that the empire had to pay to Russia after the 1877-8 War made the problem worse. Only with the foreign imposition of the Ottoman Public Debt Administration in 1881 was the financial situation brought under control. Economic development was slight. When good political systems or administrative regulations were initiated, there were not enough competent officials to administer them. Perhaps the greatest failure of the *Tanzîmât* was that *'Otlmânîlik* did not take hold. It found some believers, but the minority peoples in general drifted toward nationalism and separation from the empire.

Yet the Ottoman Empire of 1878 was considerably different from what it had been in 1839. Then, the reform emphasis was on security of life and property, on fair taxation and on fair military service. By 1878 the emphasis was on equality and representative government. The *Tanzîmât* also was a seed-time. When the Young Turks and then the Republican régime arrived, they inherited from the *Tanzîmât* beginnings in many areas: a new bureaucracy in a centralised administration, a new system of provincial government, expanded areas of government activity, some modern law codes, a written constitution, an elected parliament, parliamentary procedure, an effective diplomatic establishment, modernised armed forces, a system of state schools and a trend toward secularisation of law and institutions. They inherited also from the *Tanzîmât* various concepts, some of which had been partly realised: equality before the law, the treatment of people as individuals and not just as members of a *millet*, individual rights and civil liberties and the separation of powers (especially in regard to the judiciary). Finally, they inherited the concept of the state as an indivisible territorial unit, not just the accumulated possessions of a sovereign monarch, and the concept of *watan*, Motherland, added to the traditional concepts of *dîn ve devlet*, faith and state.

Bibliography: For older bibl. and the Ottoman chroniclers of the period, see J.H. Kramers' *ET* art. Of more recent works, see Pakalın, iii, 395-9; Enver Z. Karal, *Osmanlı tarihi. Nizam-ı cedid ve tanzimat devirleri, 1789-1856*, ³Ankara 1970; idem, *Osmanlı*

tarihi. Islahat fermanı devri, 1856-61, Ankara 1954; idem, *Osmanlı tarihi. Islahat fermanı devri, 1861-1876*, Ankara 1956; B. Lewis, *The emergence of modern Turkey*, London 1961, 101-70; R.H. Davison, *Reform in the Ottoman empire 1856-1876*, Princeton 1963; S.J. and Ezel Kurat Shaw, *History of the Ottoman empire and modern Turkey*, Cambridge 1976-7, ii, 55-171; C.V. Findley, *Bureaucratic reform in the Ottoman empire. The Sublime Porte, 1789-1922*, Princeton 1980, 151-220; *Tanzimat'tan cümhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi*, 6 vols., Istanbul 1984-5; P. Dumont, ch. *La période des Tanzîmât (1839-1878)*, in R. Mantran (ed.), *Histoire de l'empire ottoman*, Paris 1989, 459-522; *IA*, arts. *Hatt-ı Hümayûn* (I.H. Uzunçarşılı) and *Tanzîmât* (A. Cevad Eren). See also the bibl. to *KHAṬṬ-İ HUMĀYŪN AND KHAṬṬ-İ SHERİF*. (R.H. DAVISON)
TAĞU (τ.), a term of Ottoman fiscal administration.

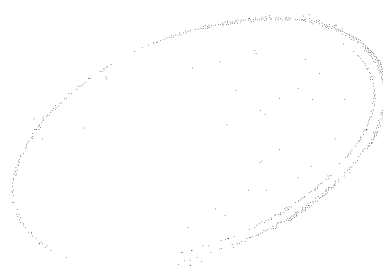
Poetic texts from the 8th/14th to 10th/16th centuries give the meanings "presence, proximity, lord, highly placed personage, service, duty, reverence" (*Tarîkî sözlüğü*, v, 3748 ff.). In *kânûnnâmes* of the 9th/15th and particularly of the 10th/16th century, however, the word has a much more technical meaning, and signifies the holding of state-owned lands (*mîrî*) by a subject of the sultan, involving the mediation of an officially appointed tax-collector (holder of *tîmâr*, *ze'âmet* or *khâşş*, administrator of a *wakf*). The term has been translated as "title deed", by which an inhabitant of the Ottoman Empire could prove his right of usufruct (*hakk-ı taşarruf*) to the *mîrî* land in his possession; it also appears to have been used as a shorthand version of *resm-i tağû*, the tax payable when *tağû* land was leased by the cultivator. Thus the *kânûnnâme* of Bâyezîd II for the *sandjak* of Khüdâwendigâr (Bursa) abolished the payments known as *öksüz tağûsu* (*tağû* dues payable by orphans) as a blameworthy innovation. Handing over a piece of land to the would-be cultivator was known as *tağûya wirmek*. In many instances, the *tağû* dues collected were assigned to the *sipâhî*. The amount of permissible *resm-i tağû*, according to the *kânûnnâme* of Mora dated 1129/1716, was limited to maximally a year's income from the land in question, after tithes had been subtracted.

Conditions of holding a piece of land by *tağû* showed certain common features throughout the Ottoman Empire, while exhibiting quite a few local variations as well. *Tağû*-held land consisted of fields, and was in principle leased to the cultivator in perpetuity, as long as the latter cultivated the land. Land left fallow for three years (this period could be extended if the land was infertile) could be taken from the holder and turned over to another. According to the *kânûnnâme* of Vize, it did not matter if the original holder of the land had been the one who had first brought it under cultivation; once the land was reassigned, he had lost all rights to it. Some *kânûnnâmes*, such as that of Bolu, specified that the former holder of the land might re-acquire his right of possession against payment of *resm-i tağû*. While in most places, the peasant's house and garden or vineyard were regarded as freehold property (*mülk*), the *kânûnnâme* of İccl mentions a *tağû* called *ew tağûsu*, graded into three categories, *a'lâ*, *evsaf* and *ednâ*. Certain kinds of land could not be given out as *tağû* lands, such as meadows, the village threshing floor and at least in the early 10th/16th century, the lands assigned to the *sipâhî* as his "home farm".

At least before the late 10th/16th century, *tağû* land passed to sons and brothers only; this form of inheritance, different from that applicable to *mülk*, was

mezarlarına olan hürmetimiz o kadar güçlü ve derin ki, bu yalnızca İslamiyet'ten mi kaynaklanmaktadır? Yoksa İslam tam manasıyla yerleştikten sonra mı ortaya çıkmıştır? Bizde bilinen kutsal ziyaret yerlerine kendimizin de hakkıyla izah edemediği çok yüce hürmet hissiyle, milletimiz bağlıdır. İşte köklerimiz bu gibi gizlerini bugünkü inançlarımız hudutlarımızdan çıkararak, Türkistan'ın ezelden Tanrı'nın kut ve bereketinin indiği, kitap sahiplerinin adım attığı, kutsal yer olduğu düşüncesinden yaklaşırsak izah edebiliriz.

Türkistan yalnızca İslamiyet'in ulaştığı, kelim felsefesinin, hadis ilminin, şeriat dayanaklarının olgunlaştığı yurt değildir. Aksine Gök Tanrı, Umay Ana, Merdane-Melhi Ana, Meh-Mitra, Mukaddes Yer-Su inanışları, Zerdüş ve Mani inançlarının doğduğu, Budizm'in olgunluğa ulaştığı, hatta Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinin de faydalandığı kutsal topraktır.

15 NISAN 2000

OSMANLI TARİHİ ARAŞTIRMALARININ GENİŞLEYEN SINIRLARI: DEFTEROLOJİ

Fatma ACUN

Özet

Bu çalışmada, XV ve XVI. yüzyıldan kalma Tahrir Defterleri serilerine dayalı olarak yapılan çalışmaları tanımlamak üzere kullanılan ve Osmanlı tarihi araştırmalarının bir alt disiplini olduğu kabul edilen "defteroloji"nin, son altmış yılda geçirdiği aşamalar tahlil edilmektedir. Tahrir defterlerinin Ömer Lütfi Barkan tarafından keşfedildiği ve kullanıldığı 1940'lı yıllardan başlayarak, günümüze kadar yapılan tahrir çalışmalarının en belirgin özelliği, defterlerdeki verilerin, farklı nesiller ve sahalardan gelen araştırmacılar tarafından, farklı şekillerde anlaşılmasıdır. Bu farklı anlamalar, bir yandan, Osmanlı tarihi araştırmalarına yeni perspektifler kazandırırken, diğer yandan da, defterlerdeki verilerinin mahiyeti hakkında, araştırmacıların sürekli olarak yanlış/eksik fikirler ileri sürmelerine neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, defterler ve defterlerdeki verilerin mahiyeti hakkında ileri sürülen, bu, farklı ve zaman içinde değişen bakış açılarını inceleyerek, defterolojinin yeni arayışlara ve yöntem geliştirmelerine açık yönlerini tespit etmektir.

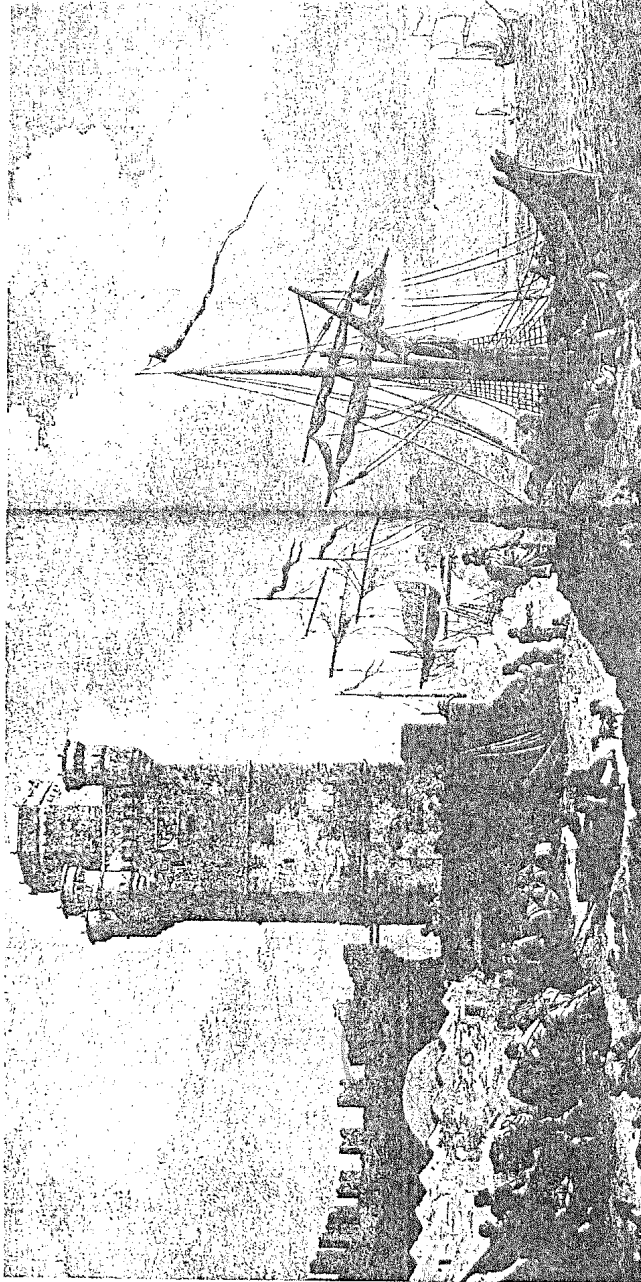
Giriş

Tahrir defterlerinin Osmanlı tarihi çalışmalarına açılması ile birlikte, bu sahada yapılmakta olan araştırmaların mahiyetinde ve ağırlık noktasında, önemli bir dizi değişikliğin meydana geldiği gözlenmektedir. 1940'larda yazdığı bir seri makale ile, tahrir defterlerin önemi ve değerine dikkati ilk kez, Ömer Lütfi Barkan çekmiştir.¹ Aynı tarihlerde, ilk tahrir defterleri ve Barkan'ın, *Kanunlar*'ı yayınlanmıştır.² Ancak, köklü bir değişimin gerçekleşmesi için, Braudel'in Akdeniz Dünyası hakkındaki kitabının yayınlandığı 1949 yılına kadar beklemek gerekmiştir.³ Braudel-Barkan ekolü çizgisinde, Osmanlı tarihi araştırmalarında meydana gelen değişime şu nitelikleri sergi-

¹ Ömer Lütfü Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri-I-II", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, II/1(1940), s. 20-59, II/2(1940), s. 214-247.

² L. Fekete, *Az esztergomi szandzák 1570. évi adóösszeírása*, Budapeşt, 1943; S. S. Dzhikya, *Defter-i Mufassal-ı Vilayet-i Gürcistan*, 3 cilt, Tbilisi, 1940-47; Ömer Lütfü Barkan, *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, I: Kanunlar*, İstanbul, 1943.

³ Fernand Braudel, *La Méditerranée at le monde Méditerranéna l'époque de Philipe II*, Paris, 1949.

FATİH DEVRİNE AİT BİR TAHRİR DEFTERİ

Yrd.Doç.Dr. Kenan Ziya TAŞ*

Doktora tez çalışması yaparken rastladığımız bu belge Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Ali Emirî tasnifinde bulunmaktadır¹. Bu tasnifteki belgeler padişah isimlerine göre kronolojik olarak sıralandığından neşrettiğimiz belge de Fatih Mehmed II gurubunda yer almıştır. Belge'nin arşivdeki Katalog numarası tam olarak şöyledir: **Ali Emirî, 1/1 (Fatih Sultan Mehmet) Esas no 3**. Muhtemelen 1918-1921 seneleri arasında yürütülen² bu tasnifin kataloglarının hazırlanması esnasında belgeyi tanıtıcı mahiyette eklenen eski yazılı bir pusulada şunlar yazılmıştır:

“Evâsıt-Zilkaade 884 tımâr

Bu defter parçası Borlu Kazasına tâbi' Ödemiş ile Eldeni (?) köyleri arasında Gedüzviranı köyünün beş çiftlik mahalli olduğu ve bu iki köyün sakinleri arasında nizâ'lı bulunduğu kaydıyla başlıyor.

Ekserisi Borlu'ya tâbi' Viranşehir, Onimidivan, Alus³ ve nahiyelerinde bulunan köy ve mezraalardan tımar tasarruf edenlerin isimlerini ve rüsûmâtını havidir.

İlâveten: İskenderiye Seferinde bulunan ve döntüşünde berat ibrâz eden Davud Ağa oğlu Feyzullah'a bir doğancı tımarı verildiği mukayyedir. Kastamonu ve Manya kal'aları efrâdından iki neferin tımar tasarruf ettiği görülüyor. Defter harici kalan boş hanë-

* Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü.

1. Kenan Ziya Taş, **Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı**, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı basılmamış Doktora tezi, Ankara, 1993.

2. **Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Rehberi**, Ankara, 1992, s.393.

3. Bu tarzda okunan bir imlâ ile yazılmış olmasına rağmen bu kelime bugün de aynı adla mevcut olan Ulus ilçesidir.